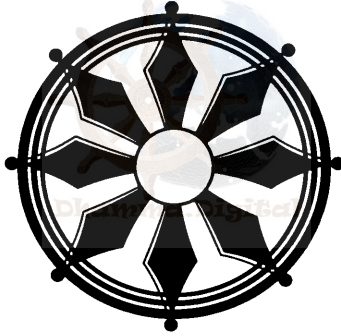

असल शिक्षा

(भाग-८)

लेखक :

मिस्त्र अश्वघोष

लेखकया प्रकाशित नेपालभाषाया मेगु सफूत

१. गौतम बुद्ध	३१. चरित्र पुचः (भाग १,२)
२. बुद्धया अर्थनीति (संयुक्त)	३३. योगीया चिट्ठी
३. तथागत हृदय	३४. पालि प्रवेश (भाग १,२)
४. त्याग	३६. धर्म मसीनि (द्वितीय संस्करण)
५. दश संयोजन (सं)	३७. सर्वज्ञ (भाग १,२)
६. भिक्षुया पत्र (भाग १)	३९. दुःख मदैगु लँपु
७. भिक्षुया पत्र (भाग २)	४०. शिक्षा (भाग १,२,३,४)
८. पेकिङ्ग स्वास्थ्य निवास	४४. दान
९. बौद्ध शिक्षा	४५. चमत्कार
१०. न्हापां याम्ह गुरु सु ?	४६. बुद्धया व्यवहारिक पक्ष धर्म
११. माँ-बौ लुमन	४७. व्यवहारिक प्रज्ञा
१२. हृदय परिवर्तन	४८. दीर्घायु जुइमा
१३. बौद्ध ध्यान (भाग १,२)	४९. ज्ञानमार्ग (भाग १,२)
१५. बाखँ (भाग १,२,३,४,५,६)	५१. बौद्ध नैतिक शिक्षा (भाग १,२)
२१. भिक्षु जीवन	५३. झिगू बन्धन
२२. भिंम्ह मचा	५४. मनू म्हसिकेगु गय्
२३. बाखँया फल (भाग १,२)	५५. संस्कृति
२५. धम्मचक्कप्पवत्तन सुत्त	५६. बुद्धया करुणा र ब्रह्मदण्ड
२६. क्षान्ति व मैत्री	५७. धर्मया ज्ञान
२७. बोधिसत्व	५८. कर्म व कर्मफल
२८. मूर्खम्ह पासा मज्जू	५९. अमृतदान
२९. श्रमण नारद (अनु.)	६०. मंगल
३०. ईर्ष्या व शंका	६१. बुद्ध योग्यम्ह गुरु खः

असल शिक्षा

(भाग-८)

लेखक :

संघनायक भिक्षु अश्वघोष
संघाराम, ढल्को

प्रकाशक :

कर्णबहादुर तुलाधर सपरिवार

ढल्को

काठमाडौं

पहिलो संस्करण : १००० प्रति

बुद्ध सम्वत् : २५५७

नेपाल सम्वत् : १९३३

विक्रम सम्वत् : २०७०

ईस्वी सम्वत् : २०१३

मूल्य रु. धर्मदान ।

मुद्रक : न्यू नेपाल प्रेस, मनकामना मार्ग, नागपोखरी, नक्साल ।

फोन : ०१-४४३४८५०, ०१-४२५९०३२

समर्पण

दिवंगत श्रीमती मोतिशोभा तुलाधर

(जन्म : २००२ असार १६ गते – दिवंगत : २०६९ चैत्र ९ गते)

प्रस्तुत पुस्तक मोतिशोभाको पुण्य स्मृतिमा
धर्मदान गर्नेहरू

पति : कर्णबहादुर तुलाधर

छोराहरू – बुहारीहरू

प्रकीर्ण तुलाधर – अञ्जु तुलाधर

अरुण तुलाधर – रीजु तुलाधर

छोरी – ज्वाँई

प्रतिभा तुलाधर – गौतमधर तुलाधर

नातिहरू :

प्रबुद्धधर तुलाधर, प्रजुन, रुजेन तुलाधर ।

मेरो केही कुरा

एकदिन श्री कर्णबहादुर तुलाधर संघाराममा आउनु भै भन्नुभयो- मेरो श्रीमती मोतिशोभा तुलाधर स्वर्गारोहण भयो । उसको पुण्यस्मृतिमा धर्मको पुस्तक प्रकाशन गरी धर्म दान गर्ने इच्छा छ । उहाँको इच्छा अनुसार मैले असल शिक्षा भाग-८ तयार गरिदिएँ । प्रस्तुत पुस्तकमा धर्मकीर्ति र आनन्दभूमि प्रत्रिकाहरुमा प्रकाशित केही लेखहरु पनि समावेश गरिदिएँ । प्रसङ्गवश अंगुलिमाल र आलवकहरुको नाम दोहराएको छ । तर चरित्र फरक फरक भएको छ ज्ञानवर्धक छ ।

अब मोतिशोभा उपासिकाको केही चर्चा गर्नु उचित ठान्दछु । मोतिशोभा तुलाधर संघाराम विहारमा धेरै वर्ष देखि प्रत्येक धार्मिक कार्यक्रममा अटुट रूपमा श्रद्धापूर्वक उपस्थित भई धर्म उपदेश सुन्ने र दान दिने धर्मकार्य गरिरहने गर्दथिइन् । बुद्धले भन्नुभएको थियो मानिसले जन्मिदा देखिनै बोकेर आएको बुढाबुढी हुनु, बिरामी हुनु र मृत्यु हुनु हो । यी तीन प्रकृति

नियमै हो । यी तीनबाट मुक्त कुनै उपाय छैन । यही बुद्ध वचन अनुसार मोती शोभा उपासिका बुढी पनि हुनु भइन्, बिरामी पनि भइन् र मृत्यु पनि भइन् ।

उहाँले धेरै पुण्य कर्म गर्नुभएको छ । सबै भन्दा हर्षको कुरा उहाँले संघाराममा वर्षावासको उपलक्ष्यमा भिक्षु संघलाई कथिन चीवर दान उत्सव सम्पन्न गरेकी थिइन् । उहाँको इच्छालाई उहाँको श्रीमान् श्री कर्णबहादुर तुलाधर र छोराहरूले सहर्ष श्रद्धापूर्वक भव्य रूपमा पुरा गरिदिनु भयो । यो ठूलो महत्वपूर्ण कुरा हो । कथिन चीवर दान महोत्सव पछि मोतिशोभा उपासिका परलोक भइन् । अवश्य पनि यस पुण्यद्वारा उहाँलाई धर्मले रक्षा गर्छ । मृत्यु हुनु भन्दा पहिले उहाँको इच्छा पूर्ण भएको अति महत्वपूर्ण कुरा हुनपुग्यो । कर्ण बहादुर तुलाधर परिवारले आफ्नो कर्तव्य पूरा गर्नुभयो । मृत्यु पछि पनि मोतिशोभाको पुण्य स्मृतिमा धर्म र ज्ञानको पुस्तक प्रकाशन गरी धर्मदान गर्नुभएको अर्को महत्वपूर्ण कार्य हुन पुग्यो । यस पुण्यद्वारा कर्णबहादुर सकल परिवार सुखी होस्, निरोगी होस् भन्ने शुभकामना गर्दछु ।

संघनायक अश्वघोष महास्थविर

२०७० बैशाख

संघाराम, ढल्की, काठमाडौं

विषय-सूचि

---

१) उन्नतिको उपाय	१
२) नराम्रो संस्कार बदल्न सकेमा मानिस असल बन्न सक्छ	६
२) विशेष गुणले सम्पन्न योग्यगुरु	१३
३) मन बलियो हुनुपर्छ	१७
४) कोक शिकारीको पतन	२२
५) प्रतिप्रति पूजा	२५
६) मीठो खानाको लोभले भिक्षु बनेको मानिस	२८
७) बुढो नभएसम्म भलो हुने गुण धर्म	३३
८) खराब मान्छे असल मान्छे बन्यो	३७

उन्नतिको उपाय

आचरण राम्रो हुनु भनेको सदाचारी भएर रहनु हो । त्यसको लागि चरित्रवान् हुनु अर्थात् अरू कसैलाई पनि दुःख कष्ट नदिई छलकपट नगरी जीवनयापन गर्नु हो । यसरी जीवन यापन गर्न सकेमा मात्र सबैको दृष्टिमा विश्वासको पात्र बन्न सक्दछौं ।

संसारका धेरै मानिसहरूलाई दुःख मन पर्दैन । उनीहरू आफ्नो जीवनमा सुख नै सुख देख्न चाहन्छन् । त्यसैले होला सबैले भरसक सुखपूर्वक नै आफ्नो जीवन यापन गर्नको लागि कोशिस गरिरहेका देखिन्छन् । तर सुखमय जीउन र आफ्नो उन्नति गर्न के गर्नुपर्छ अर्थात् दुःखबाट मुक्त हुन कुन बाटो अपनाउनु पर्छ भन्नेबारे मानिसले सही ज्ञान पत्ता लगाउन सकिरहेका छैनन् । यस विषयमा धेरैजसो मानिसहरूको ध्यान पुगेको पनि देखिदैन । उन्नतिका उपायहरू त धेरै नै छन् । यही प्रसङ्गवश यहाँ बुद्धकालीन एउटा घटना प्रस्तुत गर्दैछु ।

एकदिन बुद्धका अनुयायी उपासक आफ्नो ६ वर्षको छोरासँग डुल्ल हिँडेछ । अचानक बीच बाटोमा पुगेपछि त्यस बालकले आफ्नो बुबासँग सोधेछन्— बुबा उन्नतिको उपाय कुन हो र सबभन्दा ठूलो लाभ के हो ?

अचानक आफ्नो छोराको यस्तो गम्भीर प्रश्नले बाबुचाहिँ अकमकिएर उत्तर दिन सकेनन् । किनभने ऊ आफैलाई थाहा नभएको यस गम्भीर प्रश्नको उत्तर देओस् पनि कसरी विचरोले । आफूले उत्तर दिन नसकेको र उसलाई पनि यस विषयमा जान्ने जिज्ञासा उत्पन्न भएकोले ऊ आफ्नो छोरोसँग गौतम बुद्धकहाँ गई वन्दना गरी आफ्नो छोराको प्रश्न अगाडि राखे । अनि गौतम बुद्धले सबैलाई उन्नति हुनसक्ने ६ वटा उपायहरू यसरी बताउनुभयो ।

१) निरोगी हुनु, २) आचरण राम्रो हुनु, ३) मान्यजनहरूले भनेको ज्ञानगुणका कुराहरूलाई मान्नु, ४) जान्ने र बुझ्ने हुनु अथवा बहुश्रुत हुनसक्नु, ५) धर्मानुकूल आचरण गर्नु, ६) अल्छी नहुनु ।

सबैको उन्नति हुने उपायहरू हो— रोगबाट मुक्त हुनु अर्थात् स्वास्थ्यलाभ हुनु । मानिसको स्वास्थ्य ठीक नभइकन उसको कहिल्यै पनि उन्नति हुन सक्दैन अर्थात् शरीर स्वस्थ भएन भने थुप्रै धनसम्पत्ति भएता पनि त्यसको केही मतलब नगरी उसले आफ्नो वर्तमान समयमै जीवन नरक भोग बिताई रहनुपर्ने हुन्छ । तसर्थ निरोगी भई बस्नु जत्तिको सुख अरू केही छैन ।

गौतम बुद्धले सधैँ निरोगी जीवन बिताउनको लागि छ वटा विषयहरूको आवश्यकता भएको कुरा बताउनुभएको छ ।

क) उचित आहारको सेवन गर्नु : (आहार चत्तय)

संसारमा सबै प्राणीहरू आहारविना बाँच्न सक्दैनन् । खाना खानु पुगेन भने शरीरको मासु र रगत सुखेर जान्छ । त्यसपछि शरीर दुर्बल भई रोगले सताउने गर्छ र रोगीलाई औषधिले समेत नछुने डर हुन सक्छ । यसरी शरीर कमजोर भएपछि स्वतः नै मन पनि कमजोर भई आफूले चाहेजस्तो धार्मिक कार्यहरू

गर्न असमर्थ हुनेछ। उदाहरणको लागि सिद्धार्थ कुमारले आवश्यक मात्रामा खाना नै नखाइकन तपस्या गर्नुहुँदा शरीर दुर्बल हुनगई बोधिज्ञान लाभ गर्न सक्नुभएन । त्यसैले उहाँले तपस्या गर्न छोड्नु भयो र राम्री खाना खाई स्वास्थ्य र तन्दुरुष्ट हुनुभएपछि मात्र फेरि विपस्यना अभ्यास गरी बुद्धत्व लाभ गर्न सक्नुभयो ।

ख) बस्ने ठाउँको उचित प्रबन्ध हुनु : (विष्टु सप्प्याय)

मानिसहरूलाई आरामपूर्वक रहनको लागि घर नभई हुँदैन बढी जाडो, बढी गर्मी र चोरहरूको भयबाट बचनको लागि वासस्थान र सफा ठाउँको आवश्यकता हुन्छ । सुत्ने, खाने र खाना बनाउने आदि भएभरको सबै कामहरू एउटै कोठाभित्र गर्नु पनि राम्रो हुँदैन । यस्तो चलनले गर्दा फोहोर तथा प्रदुषण हुनगई मानिसहरूलाई छिट्टै रोग लाग्ने सम्भावना हुन्छ । त्यसैले आफू बस्ने घरमा सफा, ताजा र शुद्ध हावाको आवतजावत हुने भ्यालको व्यवस्था गर्नुपर्छ ।

ग) बस्ने ठाउँमा सरूवा रोगीहरू र भगडालुका मानिसको उपस्थिति नहुनु : (पुञ्ज सप्प्याय)

भगडालु र रिसाहा प्रवृत्तिका मानिसहरू नभएको ठाउँमा आनन्दपूर्वक रहने बानी बसिसकेका मानिसहरूले त्यस्ता व्यक्तिहरूसँग रहनुपर्दा छिट्टै रोगले समात्ने डर हुन्छ । त्यसकारण निरोगी रहनको लागि सकेसम्म सज्जन, असल र शिक्षित व्यक्तिहरूको साथ रहने गर्नुपर्दछ ।

घ) हावा पानी अनुकूल हुनु : (उत्तु सप्प्याय)

मानिसहरूले मौसम अनुसारको खाना र लुगाको प्रयोग गर्नुपर्छ । जाडो महिनामा न्यानो लुगा र गर्मी महिनामा पातलो लुगा लगाउनुपर्छ । त्यस्तै पानी पर्ने बेला आफूलाई त्यस पानीबाट बचाउनु पर्छ र जाडो महिनामा न्यानो गरी बस्नको लागि प्रबन्ध मिलेको हुनुपर्छ ।

ड) एक- आपसका विचार मिल्नु : (अज्झमप्य षण्णाय)

आफू र आफूसँग रहने व्यक्तिहरूको बीच एक आपसमा विचारमा मिलेको हुनुपर्छ । मतलब सबैको मन एउटै हुनुपर्छ भनेको होइन र तर परिवारलाई हित हुने कुनै पनि काम गर्ने बेला परिवारका सबै सदस्यहरूबीच विना रोकटोक सहमति भई काम सम्पन्न गर्न सक्थ्यो भने त्यस परिवारमा सधैं शान्ति कायम हुनेछ । यसरी परिवारमा सदस्यहरू बीच एक आपसमा विचार मिल्नु राम्रो हुन्छ । जस्तै चन्दा दिने बेलामा परिवारका दाजुभाइहरू सबैको विचार मिलेको खण्डमा मात्र सबैलाई मानसिक शान्ति प्राप्त हुन्छ । यस्तै घर बनाउने बेलामा पनि घरको ढोका, भन्याङ आदि सामग्रीहरू यथास्थानामा राख्ने बेला परिवारका सदस्यहरूमा राम्ररी सहमति भई एक आपसमा विचार मिलेको खण्डमा त्यहाँ सबैको मन आनन्दले भरेको हुन्छ । मन हलुका भयो भने मात्र सबैको स्वास्थ्य पनि राम्रो भइरहन्छ ।

च) सरसफाईको राम्रो प्रबन्ध हुनु :

सधैं स्वस्थ भइरहनको लागि आफू रहने ठाउँमा चारैतिर सफा सुगन्ध हुनुपर्छ तथा सफा र स्वच्छ पानी पिउने गर्नुपर्छ । आफू बस्ने कोठा र घर मात्र नभई घर बाहिरको वातावरण समेत सफा हुन जरूरी छ । खानेपानीलाई सफा भाँडामा राखेर मात्र पुग्दैन । पाली बौद्ध साहित्यमा उल्लेख गरिए अनुसार गौतम बुद्धले भिक्षुहरूका लागि यो नियम पनि बताउनु भएको छ- भिक्षुहरूले पानी छान्नेको लागि एक टुक्रा सफा कपडा आफ्नो साथमा राख्ने गर्नुपर्छ ।

यसको मतलब हो खानेपानी छान्ने मात्र खानुपर्छ । यो नियम केवल भिक्षुहरूको लागि मात्र लागू नभई सर्वसाधारण मानिसहरूका लागि उत्तिकै उपयुक्त नियम हो । आजकल त

धाराबाट नै दूषित पानी आउन थालेकोले पानी छानेर सफा गरी पिउने चलन बसाल्नु स्वास्थ्यको लागि ज्यादै राम्रो कुरा हो । जनहित र जनमुखी सरकार भएको देशमा त फिल्टरको व्यवस्था हुन्छ । पानीको मुहानमै पनि फिल्टर जडान गरिएको हुन्छ । तर हाम्रो देशमा त फिल्टर जडानको व्यवस्था त कता कता ढल निकासको फोहोर पानी मिसिएको पानी पिउनु परिरहेको छ । त्यति मात्र होइन, अहिले हाम्रो देश नेपालमा त्यही दूषित पानी पनि पर्याप्त मात्रामा नपाउने अवस्था आइसकेको छ । यो सबैलाई थाहा भएकै कुरा हो । यहाँ धनी व्यक्तिले त उमालेर चिस्याएको पानीलाई पनि फिल्टर गरेर र मिनरल वाटर भनिने सिसीका पानी पनि किनेर पिउने गर्छन् । तर गरीब सर्वसाधारण जनताले यसरी उमालेर फिल्टर गरिएको र सिसीका पानी किनेर प्रयोग गर्न सक्दैनन् । त्यसैले गौतम बुद्धले भिक्षुहरूको लागि बताउनुभएको यो सरल र किफायती पानी छान्ने तरिकालाई सर्वसाधारण जनताले सजिलैसित प्रयोग गर्नसक्छन् । त्यसैले उमालेर पानी छान्ने कपडाले छानेर मात्र पानी पिउने बानी बसाल्नु सबैको स्वास्थ्यका लागि लाभदायक नै हुनेछ र निरोगी बन्न टेवा पुग्नेछ । ♦

नराम्रो संस्कार बदल्न सकेमा मानिस असल बन्न सक्छ

संस्कार बदल्ने कुरा गर्नुभन्दा पहिला संस्कार अर्थ बुझ्नु उचित हुनेछ । यहाँ संस्कार भन्नाले जन्मेदेखि मृत्युपर्यन्त गरिने कर्मकाण्डको विषयमा लेख्न खोजिएको होइन । जन्म लिएदेखि आफूमा टाँसिइरहन राम्रा नराम्रा बानी व्यवहारहरू, चालचलन र कुसंस्कारहरूको विषयमा यहाँ उल्लेख गर्न खोजिएको छ । अझ स्पष्ट गर्ने हो भने नानीदेखि लिएर आएका कुसंस्कारहरूलाई बदल्न सके असल मानिस बन्न सकिने विषयमा चर्चा गर्न लागि रहेको छ ।

प्रज्ञा प्रतिष्ठानद्वारा प्रकाशित नेपाली बृहत् शब्दकोषमा संस्कारको अर्थ यसरी उल्लेख गरिएकोछ— 'अवगुण, दोष, कमजोरी, आदि हटाई सुधार गर्ने, पवित्र पार्ने आदि आदि ।' बुद्धले धर्मचक्र प्रवर्तन सूत्र देशना गर्नुहुँदा आफ्नो परिचय दिनुहुँदै यसरी भन्नुभएको थियो— 'मैले आफ्नो पुरानो संस्कार लाई बदल्न नसकेको कारणले नै म ६ वर्षसम्म कठिन तपस्या गरी भ्रममा परिरहेँ । तर बुद्धत्व प्राप्त गर्न सकिन । तर जब मैले आफ्नो पुरानै मिथ्यादृष्टि र कुसंस्कारबाट मुक्त हुन सकें, तबमात्र बोधिज्ञान प्राप्त गरी बोध भएँ ।

यो यथार्थ कुरा सुनिसकेपछि, पञ्चभद्र वर्गीय भिक्षुहरूले महसुस गर्न थाले— सिद्धार्थ गौतमले पहिला कहिले पनि यस कुरा भन्नुभएको थिएन । अहिले उहाँले नौलो कुरा भन्दै हुनुहुन्छ । यस कुरालाई ध्यानमा राखी हामीले पनि हाम्रा पुराना ब्राह्मण संस्कारलाई त्याग्नु परेको छ ।

यति महसुस गरी उनीहरूले पनि आफ्ना नराम्रा कुसंस्कारहरूलाई त्यागी बोध भए । बुद्धले भन्नुभएको छ—

सब्बे संखारा अनिच्चाति, यदा पञ्जाय पस्सति,
अथ निब्बिन्दति दुक्खे, एस मग्गो विसुद्धिया ।

भावार्थः सबै संस्कार अनित्य छ, परिवर्तनशील छ । यस कुरालाई आफ्नो प्रज्ञा र विवेक बुद्धिले बुझ्नसके आफ्नो जीवन शुद्ध र उज्वल हुनेछ । मानिस असल बन्न सक्नेछ ।

बुद्ध शिक्षाअनुसार असल मानिस बन्नको लागि आफ्नो नराम्रो संस्कार बदल्नु अनिवार्य छ । आफ्नो खराब दृष्टि, आचरण र विश्वासलाई ठीक तरिकाले चिनी त्यसलाई ठिक तरिकाले महसुस गर्न सकेमा मात्र आफूले आफैलाई सुधार्न सक्छौं । आफ्नो जिद्दीपना र अहंकार स्वभावलाई त्याग्न नसकेसम्म सुधार्न असम्भव छ ।

मलाई उपकार गरिरहने मेरा तीनजना उपासहरू छन् । १५,२० वर्ष भइसक्यो उनीहरू मेरो सम्पर्कमा आइरहेको । तर त्यत्रो वर्षसम्म बुद्ध शिक्षा सिक्किरहे पनि उनीहरूको जिद्दी स्वभावमा रत्तिभर कम भएको देखिएन । यो उपत्यका बाहिरको कुरा हो ।

अरूको मात्र के कुरा गर्नु, मेरो आफ्नै जिद्दी स्वभावमा ४० प्रतिशत जति त हटेको छैन । संस्कार बदल्ने कुरो भन्न सजिलो छ, प्रयोग गर्न त्यति नै कठिन रहेछ । बुद्धकालीन अरहन्त भन्तेहरूको जीवनी पढ्दा मानिसहरू आफ्नो

क्लेशलाई दबाउन सक्ने शक्ति भने देखिन्छ । तर संस्कार बदलेको भने देखिदैन ।

उदाहरणको लागि सारिपुत्र भन्तेमा बालककालदेखि नै भ्यागुतो उफ्रे जस्तै उफ्रेर हिड्ने बानी रहेछ । उहाँ अरहन्त भइसक्नुभएपछि पनि होश गुमेको अवस्थामा उफ्री उफ्री हिँड्ने बानी आइरहँदो रहेछ । होश आइसकेपछि भने आफै हराएर जाँदो रहेछ ।

त्यसरी नै महिलाहरूलाई पुरुष सरह समान व्यवहार गर्ने कार्य महाकाश्यप भन्तेलाई पटककै मन पर्दैनथ्यो । त्यसैले महिलाहरूलाई भिक्षुणी बनाउने पक्षमा उहाँ हुनुहुन्थ्यो । तर आनन्द भन्ते महिलाहरूलाई समान व्यवहार गर्ने पक्षमा हुनुहुन्थ्यो । त्यसैले उहाँ प्रजापति गौतमीलाई भिक्षुणी बनाउने कार्यमा प्रेरणाको स्रोत बन्नुभयो । यही कारणले बुद्ध परिनिर्वाण पछि आनन्द भन्तेलाई काश्यप भन्तेले यसरी दोषारोपण गर्नुभयो— ‘महिलाहरूलाई भिक्षुणी बनाउनका लागि यसरी किन दवाव दिएको ?’

एकजना भिक्षुमा अरहन्त भइसकदा पनि अरूलाई ‘ए चण्डाल’ भन्दै सम्बोधन गर्ने बानी बारम्बार आइरहन्थ्यो । त्यसैले यस विषयमा बुद्ध समक्ष गुनासो पुगेछ । यो कुरा सुनी बुद्धले भन्नुभयो— ‘त्यस भिक्षु अरहन्त भइसकेको छ । त्यसैले उसको बोली अशुद्ध र नरमाइलो भएपनि मन भने शुद्ध छ । उसको बालकपनदेखिको संगतले गर्दा उसको नराम्रो बोली व्यवहार हुनुपुग्यो । तर उसको नराम्रो बोलीलाई ध्यान नदिनु र चित्त नदुखाउनु नै राम्रो हुनेछ ।’

यसरी संस्कारलाई बुझ्न त्यति सजिलो छैन । तर बुद्धकालीन समयमा प्रजावान् व्यक्तिहरूले संस्कार सबै अनित्य छन् भनी बुझ्न सकेपछि दुःखबाट मुक्त भएको देखिन्छ । बुद्ध

भन्नुहुन्छ—

यो च पुब्बे पमज्जित्वा पच्छा सो नप्पमज्जति
सो इमं लोकं पभासेति अब्भामुत्तो व चन्दिमा ।

भावार्थः पहिला अज्ञानी भइरहेको व्यक्ति (खराब संस्कार सहितको मानिस) पछि संगत गुणले ज्ञानी हुन्छ, प्रमादी हुँदैन र लापरवाही हुँदैन भने त्यो व्यक्ति जहाँ बस्छ, त्यहाँ उज्वल हुन्छ र शान्त वातावरण हुन्छ ।

अर्को पनि एक उदाहरण लिएँ, अंगुलीमाल पहिला अहिंसक र असल व्यक्ति थियो । तर परिस्थितिवश ऊ खराब साथीहरूको संगतमा परी ज्यानमारा बन्न पुग्यो । यसरी एक अहिंसक, हिंसक बन्न पुग्यो । पछि गौतम बुद्धको संगतमा परी, बुद्धको शुद्ध मैत्री र करुणाको प्रभावले र बुद्धको कोमल सत्यवचनले गर्दा हिंसक अंगुलीमाल बोध भयो । नराम्रो संस्कार बदल्न सकेको कारणले ऊ शुद्ध चित्तसहितको व्यक्ति अरहन्त बन्न पुग्यो । उसको हृदय परिवर्तन भयो । उसले आफैले महसुस गर्न थाल्यो— 'म अविवेकी भएर गुरुपूजाको लालचमा परी अहिंसकबाट हिंसक बनँ । पापी बनँ । बुद्धले असल मानिस बन्ने शिक्षा दिनुभएको कारण म असल मानिस बन्न सकें । उहाँको मैत्रीपूर्ण वचन सुन्न नपाएको भए मेरो संस्कार नबदलिएको भए म त महापापी हुने थिएँ ।

अर्को एक घटना पनि स्मरणीय छ । यो पनि बुद्धकालीन घटना नै हो । एक महाक्रोधी, अहंकारी र शोषक आलवक नाम गरेको व्यक्ति थियो । ऊ अलउ जनपदको प्रभावशाली र धनाढ्य मुखिया थियो ।

एकपटक बुद्ध धर्मप्रचारार्थ त्यहाँ पुग्नु भएछ । त्यहाँका जनताहरू बुद्धसमक्ष गई प्रार्थना गर्न थाले— 'भो शास्ता, तपाईं करुणाका मूर्ति हुनुहुन्छ । हामीले सुनेका छौं, तपाईं खराब

मानिसहरूलाई दमन गर्न सक्ने महापुरूष हुनुहुन्छ । हाम्रो जिल्लामा आलवक नाम गरेको एक क्रोधी र घमण्डी राक्षस स्वभावको व्यक्ति रहने गर्छ । तपाईंले त्यसलाई असल मानिस बनाई दमन गर्न सके यहाँ शान्तिको वातावरणको छाउने थियो ।' ती मानिसहरूको यस्तो कुरा सुनिसकेपछि बुद्धले विचार गर्नुभयो— आलवकको संस्कार र हृदय बदल्न सकिने खालको हो कि होइन ? ऊ असल मानिस बन्ने संस्कार बोकेको व्यक्ति हो कि होइन ?

अनि फेरि बुद्धले विचार गर्नुभयो— 'आलवकको संस्कार बदल्न सकिनेछ । पहिला मैले उसको वचन पालन गर्दै काम गर्नेछु । उसँग मैत्रीपूर्वक कुरा गर्नेछु । अनि उसको ढुंगाजस्तो कडा हृदय अवश्य पगिलनेछ । त्यसपछि ऊ असल मानिस बन्नेछ ।'

यसरी बुद्धको मैत्रीपूर्ण व्यवहारले क्रोधी आलवक नराम्रो संस्कार बदली असल मानिस बन्न थाले । त्यसपछि आलवक पनि बुद्धको शिक्षा प्रचार कार्यमा लाग्न थाले । फलस्वरूप त्यस प्रान्तमा शान्तिको वातावरण छाउन थाल्यो । बुद्धले भन्नुभएको कुरा सही हुन पुग्यो । पहिला अज्ञानी व्यक्ति असलबने पछि ऊ जहाँ रहन्छ, त्यस ठाउँ उज्वल हुनेछ ।

मानिस जिद्दी र अहंकारी बन्नु नराम्रो संस्कारले हो । जति विद्वान भएपनि यो जिद्दी स्वभावको संस्कारबाट मुक्त हुन सजिलो भने छैन । यस्तो स्वभावको मानिस कुनै पनि संस्थाको सल्लाहकार भइदियो भने त्यस व्यक्तिले त्यस संस्थाका पदाधिकारीलाई बुँख्याचा जस्तो निरर्थक बनाउन सक्छ । यस्तो व्यक्तिको अगाडि बहुमतले पास गरेको कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न समेत कठिन हुन्छ । उसकै आदेशलाई मात्र सबैले पालना गरिरहनुपर्ने हुन्छ । त्यही जिद्दीवाल व्यक्ति बहुमतले पास गर्ने

मिटिडमा अनुपस्थित भइ पारित प्रस्तावको समेत विरोध गर्न सक्छ ।

सकारात्मक अर्थमा पनि संस्कार शब्दको प्रयोग हुन्छ । उदाहरणको लागि एकैपटक दर्जनौं व्यक्ति प्रव्रजित (भिक्षु) हुन्छन् । तर विभिन्न कारणवश केही समयावधिपश्चात् ती दर्जनौं प्रव्रजित भिक्षुहरूमध्ये कतिपयले चीवर त्याग गर्दै गृहस्थी बन्न पुग्छन् । अनि दर्जनौं भिक्षुहरूमा एक दुइजना मात्र बाँकी रहन थाल्छन् । यस्तो अवस्थामा पनि यसरी भन्ने गरिन्छ— राम्रो संस्कार लिएर आएका रहेछन् । त्यसैले भिक्षु जीवनलाई निरन्तर रूपमा स्थायित्व दिन सकियो ।’

यसरी नै राम्रा र गहकिला कामहरूमा सहयोग पुऱ्याउन सकेमा पनि संस्कार राम्रो भएकोले यो अवस्थामा पुग्न सकियो भनिने गरिन्छ ।

सम्राट अशोक पहिला क्रोधी र जंगली स्वभावका थिए । त्यसैले उसको नाम नै चण्डाशोक रहन गयो पछि एकजना भिक्षुको सही उपदेश सुनी उसको हृदय परिवर्तन भयो । भिक्षुबाट प्राप्त गरेको उपदेश यस्तो थियो— ‘सयकडौं मानिसलाई मारेर विजय हासिल गर्नुभन्दा आफ्नो मनलाई जित्न सके ठूलो विजय हासिल हुनेछ ।’ संयोग पनि कस्तो थियो भने सम्राट अशोक भर्खर मात्रै कलिंग राज्यलाई तहसनहस पारी हजारौं मानिसलाई मारेर लडाईं जितेर फर्केका थिए । लडाईंमा रगतको खोलो बगेको देखी मन खिन्न पारी बसेका थिए । त्यही बेला श्रमण निगोध भिक्षुले अर्को उपदेश पनि यसरी दिएका थिए— ‘महत्वाकांक्षी र प्रमादी व्यक्ति जति उमेर बाँचे पनि ऊ मरेको समान हुनेछ । अप्रमादी र होशियारी व्यक्ति मरे पनि ऊ बाँचिरहे समान हुनेछ ।’

यी सन्देशहरू सुनेपछि चण्डाशोकको संस्कार बदलियो ।

फलस्वरूप ऊ धर्माशोक बन्नपुग्यो । यसको मतलब अशोक यसपछि प्रजाका संरक्षक बन्न थाले जनहितका कामहरू गरी असल मानिस बन्न सक्षम भई चण्डाशोकबाट धर्माशोक बने । यसरी सम्राट अशोकले आफ्ना खराब र नराम्रा संस्कारहरू त्यागी राम्रा संस्कारहरूको शुरूवाट गर्न थाले ।

बुद्धको उपदेशलाई बुझी बुद्धलाई प्रशंसा नगर्ने व्यक्ति त कमै होलान् । तर बुद्ध शिक्षा अध्ययन गर्ने पनि आ-आफ्ना नराम्रा संस्कार त्याग गर्न सक्ने मानिसहरू पनि कम नै देखिन्छन् । यो एक अपशोचको कुरो हो ।

त्यसैले होला एकजना त्यागी गुरुमाँ भन्नुहुन्छ-
'बुसैं वोगु बानि सिसैं तनीका । अर्थात् जन्मदाँ देखि नै लिएर आएको कुसंस्कार मरेपछि मात्र हराउनेछ ।)' ❖

विशेष गुणले सम्पन्न योग्यगुरु

गुरु बन्ने चाहना र इच्छा धेरैजसो व्यक्तिमा हुने गर्छ । तर इच्छा हुँदैमा योग्यता विना योग्य गुरु बन्न सम्भव छैन । भगवान् बुद्ध विशेष गुणले सम्पन्न योग्य गुरु हुनुहुन्छ । कस्तो व्यक्तिलाई कस्तो व्यवहार प्रयोग गरी शिक्षा दिनु पर्दछ भन्ने ज्ञानका दाता भगवान् बुद्धले प्रचण्ड स्वभावका विभिन्न व्यक्तिहरूलाई दमन गरी शिक्षा दिन सफल हुनु भएको थियो । ती व्यक्तिहरूलाई दमन गर्नका लागि कुनै बाह्य शस्त्र एवं हतियार प्रयोग गर्न परेन अर्थात् हिंसात्मक कार्य अपनाउन परेन । उहाँको सकारात्मक सोचाई एवं उपायद्वारा उनीहरूलाई दमन गर्नुभएको थियो उहाँले ।

उदाहरणको लागि आलवक नामक क्रोधी एवं राक्षसी स्वभावका व्यक्तिलाई भगवान् बुद्धले उहाँले शुद्ध क्षान्ती (सहनशीलता) बलले दमन गर्नुभई एक असल भलादमी एवं शिक्षित व्यक्तिको रूपमा परिणत गरिदिनु भएको थियो । यसरी नै उहाँले हिंस्रक अंगुलीमाललाई ऋद्धि युक्त करुणा बलले दमन गर्नु भएको थियो । यस्तो घटनामा कुनै पनि व्यक्तिको एक थोपा रगत पनि चुहाउन परेन । सयौं मानिसहरूका हत्यारा अंगुलीमाललाई भगवान् बुद्धले बताउनु भएको ज्ञानबद्धक शिक्षाले परिवर्तन भई शान्त दान्त भिक्षु अहिंसक

बनेका थिए । यसरी नै घमण्डी उरूबेल काश्यप, गया काश्यप र नदी काश्यप नामक ऋषीहरू भगवान् बुद्धको विशेष गुणले युक्त प्रभावकारी शिक्षाले प्रभावित भई उहाँ समक्ष नतमस्तक बनी बुद्ध अनुयायी बनेका थिए ।

आक्रोशक ब्राह्मणले भगवान् बुद्ध प्रति क्रोधित बनी उहाँलाई गधा, गोरू, भेडा आदि संज्ञा दिई मनपरि गाली गर्न आएका थिए । यस्तो अवस्थामा पनि भगवान् बुद्ध मुसु मुसु हाँसी यसरी जवाफ दिनु भएको थियो—

“महासय ! तपाईंले मेरो लागि भनी बोकेर ल्याउनु भएको गधा, गोरू, र भेडा जस्ता कोशेली मलाई चाहिँदैन, यसलाई मैले स्वीकार गर्न सकिदैन । त्यसैले ती सबै कोशेली तपाईंले नै फिर्ता लिनुहोला ।”

क्रोधका आवेगमा दुषित चित्तले ग्रसित भई निर्दोष बुद्धलाई मनपरि गालि गर्न पुगेका ब्राह्मणलाई भगवान् बुद्धले मुसु मुसु हाँसै प्रयोग गर्नु भएको मैत्रीपूर्ण वचनले प्रभावित पाऱ्यो । फलस्वरूप ब्राह्मणको हृदय परिवर्तन भयो । ब्राह्मणले बालेको द्वेषपूर्ण आगोमा भगवान् बुद्धले मैत्रीयुक्त शीतल जल खन्याई शीतलता प्रदान गर्नु भएको आभाष मिल्यो । यसरी भगवान् बुद्धको शिक्षामा कुनै हिंस्रक घटना प्रयोग भएको देखिदैन । अहिंसक गुरूको योग्य गुण हो यो ।

भगवान् बुद्धले समाजमा व्यापक रूपमा फैलिएको कुलभेद र जातीभेद विरुद्ध यसरी अभियान चलाउनु भएको थियो ।

**“न जच्चा वसलो होति न जच्चा होति ब्राह्मणो
कम्मना वसलो होति कम्मना होति ब्राह्मणो”**

अर्थात् जन्मले कोही नीच एवं ब्राह्मण हुँदैन । कर्म वा कामले नै नीच र ब्राह्मण हुनेछ । आफूले बोलेको कुरालाई

काम गरेर नै देखाउन सक्षम हुनु भएका भगवान बुद्धले माथि उल्लेखित कथनलाई व्यवहारमा लागु गरेर नै देखाउनु भएको थियो । उहाँले ब्राह्मण देखि पोडे जातका व्यक्तिहरू समेत समावेश गरी भिक्षु संघ गठन गर्नुभयो ।

भगवान् बुद्धले बताउनु भएको शिक्षामा जातिभेद मात्र होइन लिङ्गभेद पनि छैन अर्थात् पुरुष र स्त्री जाती बिच कुनै भेदभाव छैन । उहाँले भिक्षु भिक्षुणी, उपासक र उपासिकाहरूलाई उनीहरूको आ-आफ्नो योग्यतानुसार एवं क्षमतानुसार समान रूपमा पदवी प्रदान गर्नु भएको थियो । नारी पुरुष बीचको भेदभाव गर्ने तत्कालिन समाजको संकुचित एवं स्वार्थपूर्ण भावनालाई भगवान बुद्धले विरोध गर्नु भएको थियो ।

भगवान् बुद्धले यसरी भन्नु भएको छ—

“अत्ताहि अत्तनो नाथो कोही नाथो परोसिया” अर्थात् “आफ्नो मालिक आफै हो । अरू कोही हुन सक्दैन” मन शुद्ध पार्न नसके सम्म कोही व्यक्ति दुःखबाट मुक्त हुन सक्दैन । तर आफ्नो मनलाई अरूले शुद्ध पारिदिन सक्दैन । आफैले शुद्ध गर्नुपर्ने हुन्छ । कोही पनि योग्य गुरूले त केवल चित्त शुद्ध पार्ने मार्ग मात्र देखाउन सक्नेछ ।

भगवान बुद्ध भन्नुहुन्छ—

“सब्ब पापस्स अकरणं कुसलस्स उपसम्पदा

सचित्त परिपोदपनं एतं बुद्धानु सासनं ।”

अर्थात् “कुनै पापकर्म नगर्नु, पुण्य असल कार्यहरू मात्र गर्नु, आफ्नो चित्त परिशुद्ध गर्नु । बुद्धहरूले सिकाउनु भएको शिक्षा नै यही हो ।”

यहाँ प्रमुख कुरा मनको हुन आउँछ । मन शुद्ध नगरेर सम्म जीवन सफल हुने छैन । भगवान् बुद्धले स्वतन्त्र चिन्तनलाई बढी महत्त्व दिनुहुन्छ । उहाँले कहिले पनि कसैलाई पनि मेरो

शिष्य बन्नु, मेरो शरण पर्नु भन्नु भएको छैन । उहाँले भन्नुहुन्छ—
 “मैले बताएको कुरा भन्दैमा, इतिहासमा उल्लेखित कुरा हुँदैमा, स्वीकार्नु पर्छ भन्ने छैन । कुनै पनि कथनलाई स्वीकार्नु भन्दा पहिला आफ्नो स्वतन्त्र दिमागले त्यस कुरा ठीक छ छैन जाँचेर हेर्नु पर्छ । यदि त्यो कुरा न्यायसंगत ठहरिएमा मात्र स्वीकार गर्ने होइन भने त्यागि दिने । सुनारले सुनलाई विभिन्न उपाय प्रयोग गरी परीक्षा गर्छ र यदि त्यो सक्कलि सुन भएमा मात्र स्वीकार गर्दछ त्यसरी नै हामीले पनि जुनसुकै कथनलाई पनि आफ्नो दिमाग रूपी कसीमा घोटेर हेर्नुपर्छ जाँच्ने गर्नुपर्छ ।”

यसरी २५ सय वर्ष पहिला नै स्वतन्त्र चिन्तनको सन्देश फैलाउनु हुने भगवान् बुद्धलाई निश्चार्थ एवं योग्य गुरूको रूपमा लिन सकिन्छ । कुशल केहो, अकुशल केहो, धर्म के हो र अधर्म के हो, यस विषयमा राम्ररी स्पष्ट पार्न सक्नु नै उहाँको विशेषता हो । भगवान् बुद्ध परिनिर्वाण हुने बेला उहाँले भिक्षुरूलाई सम्बोधन गर्नु हुँदै भन्नुभएको थियो—

“मेरो अन्तिम समय आउँदैछ, त्यसैले मैले आफ्नो जीवनकालमा जति पनि धर्मोपदेश गरेको छु, त्यसमा नबुझेको विषय कुनैछ भने, भ्रम एवं शंका रहेको छ भने अहिले नै सोध्ने पनि हुन्छ । तर कोही व्यक्तिवाट कुनै प्रश्न नआएपछि उहाँले भन्नुभयो—

“अप्पमादेन सम्पादेथ”

अर्थात् हरेक क्षण, पाइला पाइला पिच्छे होश राख्ने गर्नु । यस बुद्ध वचनलाई गहिरिएर विचार गरौं कति दूरदर्शी हुनुहुन्छ भगवान् बुद्ध ! कत्रो महान् गुरु हुनु हुन्छ उहाँ । ❖

मन बलियो हुनुपर्छ

पहिले पहिलेको कुरा हो । वाराणसी देशमा ब्रह्मदत्त नामक राजा थिए । राजाको खुब राम्री महारानी थिइन् । राजाले जनताप्रति खुब दया करूणा चित्तले राज्य चलाइरहेको थिए । त्यहीबेला महारानीले पुत्र जन्माइन् । त्यस बच्चाको नाम राख्ने दिन धुमधामसँग उत्सव मनाइयो । श्रमण-ब्राह्मणहरू र गरिबहरूलाई दान पनि दियो । राजदरवारका कर्मचारी र पाहुनाहरूलाई मिठो भोज खुवाइयो । सबै प्रशन्न थिए त्यसपछि राजकुमारलाई ब्राह्मणहरूका समक्ष ल्याइयो । अनि राजाले सोधे- यो बच्चाको भविष्य कस्तो हुनेछ ?

अनि ब्राह्मणहरूले राजकुमारको शरीर लक्षण राम्रोसँग हेरेर कल्पना गरे । परीक्षा गरेर हेरिसकेपछि ब्राह्मणहरूले भने- राजकुमार पुण्य र राम्रो संस्कारयुक्त देखिन्छ । भविष्यमा जनताको हितसुख हुने गरी राज्य संचालन गर्नेछ । जनताको तर्फबाट पनि मानसम्मान पाउनेछ । विद्या पनि छिट्टै सिक्नेछ । पंच आयुध शिल्पशास्त्रमा पारङ्गत हुनेछ ।

राजकुमारको बारेमा भविष्यवाणी सुनेर राजा खुब प्रसन्न एवं सन्तुष्ट भए । पञ्च आयुध (पाँच प्रकारका शस्त्र) को बारेमा दक्ष र सक्षम नामी हुने भनेकोले हाम्रो राजकुमारको

नाम पंचायुधकुमार राख्नु बेश होला भनेर राजाले नाम राखिदिए । पंचआयुध भनेको=तलवार, धनुष, भाला, गद्दा र कुस्ति लड्नु हो । महारानी घरव्यवहार जान्ने ज्ञानीगुनी थिइन् । राजकुमारलाई सेवा सुश्रुषा गर्न चाहिने सबै आफैले जिम्मा लिइन् । मतलब ठीक समयमा खाना दिनु, सुताउनु, नुहाइदिन साथै चीज व्यवस्था गरेर राजकुमारलाई हुर्काइन् । बच्चाको स्वास्थ्य एकदम राम्रो र शरीर अस्वस्थ भनेको कहिल्यै भएन । आफ्नो बच्चालाई अपाच्य, नपच्ने खालको खुवाउँदिन । जाथाभावी खाना खाउँदाखेरि बच्चाको पेट दुख्नसक्छ, अपच हुन्छ । त्यसले गर्दा बच्चा अस्वस्थ हुनसक्छ । कुनै-कुनै आमाले बच्चाले खाना खाएन र अलि अटेरिपन भएमा सन्यासी-फकिर आयो भनेर तर्साउने काम गर्ने गर्छन् । यसले गर्दा बच्चा बालकपनदेखि डरपोक बन्न सक्छ, मुटु कमजोर हुन्छ । बचपनदेखि आमा-बुबाले तर्साउने काम गरेकोले नराम्रो संस्कार मनमा रहिरहन्छ । त्यसैले महारानीले पंचायुधकुमारलाई मन बलियो हुने, नडराउने, उत्साह बढ्ने, बहादुर हुने, कसैसित नडराउने मात्र कुरा सिकाइरहेकी थिइन् ।

राजकुमार पाँचवर्ष पुग्दाखेरि अक्षर पढाउन थालिन् । उनले अक्षर छिटो सिके । बच्चा ठूलो भयो । ज्ञान पनि बढ्न थाल्यो । अरू-अरू विद्याशास्त्र पढाउने योजना बन्दै गयो । त्यसबेला राम्रो शिक्षा पढाउने तक्षशिला भन्ने नामी शिक्षालय थियो । राजकुमारलाई त्यहाँका दिसापामोक्ष (प्रधानाचार्य) कहाँ लगेर एकदुई हजार रूपैयाँ दिई भर्ना गराएर छोट्टिदियो । प्रधानाचार्यलाई पंचायुधबारे राम्रोसँग शिक्षा दिनुस् र निडर हुने शिक्षा दिनुहोला भनेर प्रार्थना गरे ।

राजकुमारलाई त्यहाँ धेरै वर्ष बस्नै परेन । शिल्पशास्त्र र शस्त्रअस्त्र चलाउने शिक्षामा पनि राजकुमार छिट्टै पारङ्गत

भए । कुस्ति लडनुमा दक्ष भए । विस्तारै राजकुमार आफ्नो दरबार फर्कने बेला भयो । राजकुमारले गुरु कहाँ गई पाउ ढोगेर बिदा माग्दै भने— म धेरै वर्ष यहाँ बसेँ, केही भूल भए क्षमा पाउँ भनी क्षमा मागे । गुरुले क्षमा दिनुभयो । दुइटा देशबीच घनघोर भयानक जङ्गल रहेछ । त्यही जङ्गलबाट वाराणसी शहर जानु पर्दोरहेछ । जङ्गलतिर जानलाग्दा स्थानीय जनताले भने— ‘ए महाशय ! यस जङ्गलबाट नजाऊ खतरा छ ।’

राजकुमारले सोधे— किन ? यहाँबाट गयो भने के हुन्छ ?

त्यहाँका मानिसले भने— यस जङ्गलभित्र अति खतरनाक राक्षस छ । त्यहाँ जाने सबैलाई मारेर खाइदिन्छ हेर तिमी भरखरको राम्रो मान्छे, किन अकालमा मर्ने ? त्यो राक्षसको त भालुको जस्तो लामो—लामो कपाल, दाँत पनि उस्तै तीखो—चुच्चो छ । हातखुट्टाका नड पनि भालुको जस्तै छ । राजकुमारले भने— म राक्षसदेखि डराउँदिन । राक्षससँग लड्ने विद्या सिकेर आएको छु । मलाई मेरी आमाले बचपन देखि राक्षससँग लड्ने, नडराउने कुरा सिकाइ राखेको थियो । अहिले तक्ष्यशिलामा पनि गुरुले कसैसँग डराउनु नपर्ने शिक्षा दिएर तालिम दिनुभएको छ । मैले राक्षसलाई दमन गर्न सक्छु ।

मानिसहरूले भने— कस्तो खालको मान्छे । भनेको कुरा पनि नसुन्ने । तिमी राक्षससँग लड्न सक्दैनौ । कस्ता कस्ता बलवान, पहलमानलाई त मारेर खाइसक्यो । तिमी त भरखरको पट्टा जवान केटा, भनेको कुरा मानु, यो जङ्गलमा नजाऊ ।

मानिसहरूले भने— आजकलका पट्टाहरूले बुढाबुढीहरूको कुरा कहाँ सुन्छन् ? तिमी भनेको कुरा मान्दैनौ, मर्न जाऊ । राजकुमार कति पनि नडराइकन गाँउलेहरूको कुरा नसुनी खुरु—खुरु जङ्गलतिर पसे । राक्षस भएको ठाउँमा पुग्यो । राक्षस अगाडि उभिन आयो राक्षसलाई राजकुमारले

भने- म यहाँ आएको मेरो बहादुरीपन र पुरुषार्थ देखाउनलाई हो । तिमी यहाँ छौं भन्ने सुनेर तिमीसित लड्न आएको । तिमीसँग ताकत छ भने आऊ लड्न । तिमीलाई मसँग भएको विषले भरिएको तीरले सिध्याइदिन्छु । यसरी फुर्तिसाथ उनले राक्षसलाई तर्साएलगत्तै धनुष बाणले हिकाए । तर, त्यो बाण राक्षसको रौमै टाँसिए । राक्षसको रौं गमले भरिएको थियो ।

राक्षसले भन्यो- तिम्रो धनुषबाणको केही काम आएन । अब तिमी के गर्न सक्छौ ? यस्तो भनेर कुकुरले शरीर भारे जस्तो बाण सबै भुइँमा फारिदियो । तर राजकुमार हतोत्साही भएन, पुनः तलवार फिकेर हान्यो तलवार पनि राक्षसको शरीरमा टाँसियो, गद्दाले हान्यो, त्यो पनि काम आएन । फलामको चक्काले हान्यो, त्यो पनि राक्षसको शरीरको रौमा, अड्क्यो । राक्षसले सोध्यो- अब के गर्ने ताकत छ ? तिमीलाई खाए हुन्छ ?

राजकुमारले भने- ए राक्षस ! धनुषबाण आदि शस्त्र भएकोले म यहाँ आएको होइन । मेरो हात धेरै बलियो छ । तिमीलाई मेरो हातले हानेर ढाडै भाँचिदिन्छु । हानेको दुइवटै हात पनि राक्षसको शरीरमा अड्क्यो । अनि लातले हान्यो, टाउकोले हान्यो, तर केही भएन । तैपनि राजकुमार डराएनन् धैर्यता गुमाएनन् । निडर भई राक्षसँग कुरा गर्दै थिए ।

राक्षसले विचार गर्न थाल्यो- यो मान्छे मामुलिको होइन, यसमा धेरै मनुष्य गुणधर्म छ, यो सिंहजस्तै मान्छे रहेछ । राक्षसले राजकुमारसँग सोध्यो- तिम्रो जन्मै शस्त्रअस्त्र र शरीर पनि काम आएन, तैपनि तिमी अलिकति पनि डराउँदैनौ । के कारणले तिमी निडर भएको ? तिमीसँग अरू अदृश्य शक्ति के छ ?

राजकुमारको उत्तर थियो- मेरो शरीरभित्र वज्रायुध छ ।

तिमीले मलाई खायौ भने तिम्रो पेट फुटेर मछ्रौं । त्यसैले म डराउँदिन । डराउनुपर्ने कुनै कारण छैन । यहाँ राजकुमारले दिएको उपमा वज्रआयुधको अर्थ हो प्रज्ञा, बुद्धि र ज्ञान ।

राक्षसले विचार गर्न थाल्यो— यसले भनेको कुरा सही हो । यसको मासु खायो भने पच्ने छैन । यो मानिस उत्तम खालको हो । अवश्य नै यसको पेटभित्र यस्तो अस्त्र हुनुपर्छ, त्यसैले ऊ नडराएको होला । यसलाई खाएर भलो हुँदैन । यसरी विचार गरेर भन्यो— म तिमीलाई खाँदिन, म तिमीलाई छोडिदिन्छु । म तिम्रो धैर्य र निर्भय देखेर प्रभावित भएँ ।

राजकुमारले भन्यो— म त्यत्तिकै जान्छु । तिमीलाई मसँगै लैजान्छु । म वाराणसी नगरको राजकुमार हुँ । यस जङ्गलमा बसेर तिमीले धेरै मानिसलाई हिँसा गरेर दुःख दिएकै छौ । तिमीले यस्तो पापकर्मलाई छोड्न सक्तैन भने म तिमीलाई बाँकी राख्दिन । तिमीलाई म पालेर राख्नेछु । तिमी ज्ञानी हुनुपर्छ । त्यसपछि राक्षस राजकुमारको आज्ञानुसार बस्न राजी भयो । राजकुमार बोधिसत्व थियो ।

(श्रोत : पंचायुध कुमार जातक)

कोक शिकारीको पतन

बुद्धकालिन घटना हो । पशुपंक्षी सिकार गरी जीविका चलाउने कोक नामक सिकारी थियो । सिकार खेल्न जाँदा उसले सिकारी कुकुरहरूको एक समूह बटुलेर जाने गर्थ्यो । त्यसैले उसको नाम नै कुकुर शिकारी रहन गयो ।

एकदिन आफ्नो जीवनचर्यानुसार उ कुकुरको बथान लिई सिकार खेल्न जंगल तर्फ जाँदा भिक्षाटनको लागि आइर हनुभएको भिक्षुसंग उसको जम्का भेट भयो । उसले त्यसबेलाको अन्धविश्वासी कथनलाई विश्वास गर्दै विचार गर्न थाल्यो । “एकाबिहानै टाउको खौरिएको मुण्डन व्यक्ति देख्यो भने अमंगल हुन्छ, भनेको अब मेरो साइत बिग्रियो । सिकार भेटिने हो कि होइन ।” यसरी भिक्षुलाई देख्ने बित्तिकै अशुद्ध मनको वसमा गई नकारात्मक भावना सृजना गरेको फलस्वरूप त्यस दिन उसलाई केहीपनि सिकार प्राप्त भएन । अनि बिहान भेटिएको भिक्षु सम्झी सम्झी सिकार नभेटिनुको प्रमुख कारण त्यही भिक्षु नै हो भनी रिसाउँदै फर्किरहेको सिकारीले बाटोमा फेरि त्यही भिक्षुलाई देख्यो । भिक्षुलाई फेरि देख्ने बित्तिकै उसले बिहान त्यस भिक्षुलाई देखेकोले अमंगल भई सिकार प्राप्त भएन, साँझ फेरि त्यही भिक्षु देखेको कारणले बेलुकीको खाना

समेत प्राप्त नहुने भनी उसको रीसको सिमाना नाघी भिक्षुलाई मार्ने विचार गर्‍यो । त्यसैले उसले भिक्षुलाई मार्नको लागि सिकारी कुकुरहरूलाई छाडिदियो । भिक्षु ज्यान बचाउनको लागि नजिकैको रूखमा चढ्न पुग्यो । सिकारीले आफूसंग भएको धनुष बाणको चुच्चोले भिक्षुको पाइतालामा घोचन थाल्यो । ज्यान बचाउने आशाले हतरपतर रूख चढ्न पुगेको भिक्षुको चीवर फुट्किएर तल झर्‍यो । चीवर फुट्किएर तल झर्दा भिक्षुको पाइतालामा बाणले घोचिरहेको सिकारीको जीउमा चीवरले छोपिन पुग्यो । सिकारीको शरीर चीवरले ढाकेको कारणले कुकुरहरूको मनले भिक्षु रूखबाट तल खस्यो भन्ने ठानी चीवरमा लपेटिएको सिकारीलाई मर्ने गरीनै टोकिदियो । पछि उनीहरूले भिक्षु रूखमा देखेर सिकारी मरेको सत्यतालाई बुझेपछि कुकुरहरू सबै डराएर त्यहाँबाट जंगलतर्फ भागे ।

यो दृश्य देखी भिक्षु ज्यादै दुखी भयो । रूख चढ्दा चीवर सम्हाल्न नसकी तल खसेकोले त्यही चीवरले सिकारीको शरीर छोप्न पुग्यो, जसले गर्दा सिकारी कुकुरहरूले भिक्षु भन्ठानी सिकारीलाई टोकेर मारिदियो । त्यसैले भिक्षुले उसलाई प्राण घातको पाप लाग्ने भयो भनी पीर लिन थाल्यो । उसले पालन गर्दै आएको शील नष्ट हुने भयो भनी अन्तरद्वन्दमा पर्न थाल्यो । पश्चातापमा परी दुखीत भएको त्यस भिक्षु भगवान् बुद्ध समक्ष गई सबै घटना बताई क्षमा माग्नु थाले ।

भिक्षुको कुरा सुनी भगवान बुद्धले भन्नुभयो— “तिमीले यस घटनालाई सम्झी पश्चाताप गर्नुपर्दैन । सिकारीले तिम्रो निर्दोष ब्यक्तिलाई मार्ने कुचिन्तना गर्‍यो । त्यही पाप चेतनाले गर्दा उसको पतन भएको हो । चीवर खसी सिकारीलाई छोपेको कारणले सिकारी मरेपनि यस घटनामा तिम्रो दोष

छैन । किनभने पाप भोगाउने पाँचवटा कारणहरू यसरी छन्—
(१) जीवित प्राणी हुनुपर्छ (२) जीवित प्राणी हो भनी आफुले थाहा पाएको हुनुपर्छ (३) मार्ने चेतना हुनुपर्छ (४) हत्या गर्ने प्रयत्न हुनुपर्छ । (५) मरेको हुनुपर्छ ।

यी पाँचवटा अङ्गहरू पूरा भएको खण्डमा मात्र हिंसा कार्य पूरा हुन्छ । कोक सिकारीको मरण घटनामा तिम्रो तर्फबाट यी ५ वटा अङ्ग प्रयोग नभएकोले तिम्रीलाई पाप लाग्दैनौं

भगवान् बुद्धले फेरि भन्नुभयो—

यो अप्प दुट्ठस्स नरस्स दुस्सति

सुद्धस्स पोसस्स अनंगणस्स

तमेव बालं पच्चेति पापं

सुखमो रजो पटिवातं व खित्तो

अर्थ— जताबाट हावा बगेको छ, उतातिर धुलो फ्याँक्यो भने त्यो धुलो आफैतिर आए भन्ने निर्दोषी, शुद्ध क्लेश रहित पुरूषलाई गरेको दोषारोपणको प्रतिफल पनि आफैलाई पर्न आउँछ । ❖

Dhamma.Digital

प्रतिप्रति पूजा

साधारणतया मानिसहरूले पुष्प- धूप आदि राखेर मूर्ति पूजा गर्ने कार्यलाई पूजा भनिन्छ । पूजा दुई थरिका छन् । आमिस पूजा- भौतिक पूजा खाद्य पदार्थ राखी पूजा गर्ने पूजा हो । बुद्धशासनमा अभ्यास गर्नु पर्ने तीन कुरा छन्- परियत्ति, प्रतिपत्ति, प्रतिवेध । परियत्ति भनेको बुद्धधर्म, त्रिपिटक आदि अध्ययन गर्नु ।

यहाँ चर्चा गर्न लागेको प्रतिपत्ति पूजा बारे हो । प्रतिपत्ति पूजा-व्यवहारिक पूजा मतलब चित्र राम्रो पार्नु, रहनसहन असल हुनु, कर्तव्य पालन गर्नु, आफूभन्दा ठूलाहरूको आदरसत्कार एवं सम्मान गर्नसक्नु, आमाबुबाकोसेवा गर्नु, यी सबै प्रतिपत्ति पूजाको अङ्ग मानिन्छ ।

प्रतिवेध - धर्माचरण गरिसकेपछि राम्रो प्रतिफल पाउनु, बोध हुनु, आध्यात्मिक उन्नति हुनु मार्गफल लाभी हुनु-यी सबै प्रतिवेधको लक्षण हुन् ।

मूर्तिपूजा पनि आमिस पूजा हो । जलपान, भोजन दान गर्नु, फलफूल पूजा गर्नु यी सबै आमिस पूजा अर्थात् भौतिक पूजा हो । बुद्धमूर्तिको पूजा राजा अशोकको पालासम्म भएको थिएन । बुद्धको महापरिनिर्वाण भएर चारसय वर्षपछि कणिष्क

राजाको समयमा मात्र बुद्धमूर्ति निर्माण भएको हो । कणिष्क राजा, महायान धर्म समर्थक बने । त्यसपछि बुद्धमूर्ति पूजा शुरू भएको हो । यो बुद्धमूर्ति पूजा महायान सम्प्रदाय धर्मको देन र कोसेली हो भन्नुपर्दा अत्युक्ति हुने छैन ।

महायानीहरूले जनताको ध्यान आकर्षित गर्नको निमित्त बुद्धमूर्ति पूजा शुरू गरेको थियो । आदिकालदेखि मानिसहरू अज्ञानी भएकोले भक्तिमार्गी थिए । अनि मानिसहरू महायानतिर पनि लागेपछि थेरवादीहरू अल्पमतमा परे । थेरवाद त ज्ञानमार्ग हो । भिक्षुहरूले प्रचार गर्ने कुरा र धर्म चित्त शुद्ध हुनुपर्छ, आचरण राम्रो हुनुपर्छ, कर्तव्यपरायण हुनुपर्छ, विश्वासपात्र बन्नुपर्छ । यस्तो ज्ञानमार्गको उपदेश भक्तिमार्गीहरूलाई पच्ने खालको थिएन । मानिसहरू महायानमा लागेपछि कुनैबेला थेरवादी भिक्षुहरूको जीविका निर्वाह गर्नु पनि धौ-धौ परेको थियो । अनि थेरवादी भिक्षुहरू जम्मा भई छलफल गर्न थाले कि हामीले पनि बुद्धमूर्ति पूजा गर्नुपर्‍यो, तर हामीले बुद्धमूर्तिलाई देउता सम्झी होइन, गुरुको रूपमा बुद्धगुण ९ वटा, धर्मगुण ६ वटा र संघगुण ९ वटा स्मरण गरेर पूजा गर्ने ।

अहिलेसम्म थेरवादी विहारहरूमा बुद्धपूजा हुँदा पालि भाषामा “इतिपिसो भगवा अरहं, स्वाक्खातो भगवता धम्मो, सुपटिपन्नो भगवतो सावक संघो” आदि पढेर बुद्धपूजा गर्ने चलन छ । बुद्धपूजा कार्य शुरू भएपछि तत्कालीन मानिसहरूले सोचन थाले बल्ल धर्मका लक्षण देख्न पाइयो भनी मानिसहरू फेरि थेरवादतिर नै आउन थाले । तर धेरैजसो मानिसहरू भक्तिमार्गी भएकोले बुद्धलाई देउता सम्झेर नै पूजा गर्न थाले । संस्कार बदलिएन । अहिलेसम्म थेरवादी समर्थक भक्तजनहरू बुद्धपूजा गर्ने बुद्धलाई गुरु सम्झेर होइन, देउता सम्झी पूजा गर्ने नै भयो ।

बुद्ध सही रूपमा मूर्ति पूजा विरोधी थिए किन भने बुद्धलाई थाहा थियो— मूर्ति बनाएर पूजा गर्नाले विकृति शुरू हुनेछ । आचरण सुधार्न, चरित्र राम्रो पार्नेतिर ध्यान नगर्ई पूजा विधिलाई नै बढी मान्यता दिन थाल्नेछ । त्यसैले बुद्धले आफू महापरिनिर्वाण हुनभन्दा केहि दिन पहिले भिक्षुहरूलाई सम्बोधन गर्दै भन्नुभएको थियो— 'भिक्षुहरू, मेरो महापरिनिर्वाणपछि मूर्ति पूजामा नलागी आचरण राम्रो पार्ने प्रयत्न गर्नु, चरित्र सुधार्ने र ज्ञानमार्गमा लाग्नु । तर परिस्थितिले गर्दा थेरवादी भिक्षुहरूले बुद्धको आज्ञा र उपदेश बिर्सिएर भक्ति मार्गमा लागे । सिद्धान्त मात्रै ज्ञानमार्ग हुन थाले, प्रतिपत्ति पूजा उपदेश र मूर्तिपूजामा मात्र सीमित रहन गयो भन्नु पर्दा दुःख लाग्छ ।

प्रतिपत्ति पूजा - अनाथ पिण्डकका कान्छी छोरी चूलसभद्राको व्यवहार राम्रो भएकोले उनको श्रीमानसहित अबौद्ध परिवार बौद्ध भए, हृदय परिवर्तन भएर सबै बुद्धका अनुयायी बने, यो प्रतिपत्ति पूजाको ज्वलन्त उदाहरण हो । ❖

Dhamma.Digital

मीठो खानाको लोभले भिक्षु बनेको मानिस

भगवान बुद्ध श्रावस्ती नगर स्थित जेतवन विहारमा बस्नु भएको बेलाको घटना हो । त्यसबेला एक गोठालाको गाई हराएको थियो । हराएको उक्त गाई खोज्दा खोज्दै आधा दिन वितिसकेको थियो । मुशिकलले हराएको गाई भेटायो । गाईलाई गोठमा बाँधेर बाहिर आउँदा खूब भोक लागेकोले उ नजिकैको विहारभित्र पस्यो । भिक्षुहरूलाई वन्दना गरी एक छेउमा बस्यो । उसले त्यहाँ भिक्षुहरूले खाएर बाँकी रहेको भोजन राखिएको देख्यो ।

भिक्षुहरूले त्यस गोठालो भोकाएको थाहा पाई उसलाई भन्नुभएछ—“त्यो भात तिमीले खाए हुन्छ ।” बुद्धकालिन समयमा भिक्षुहरूलाई माछा मासु सहितको भोजन दान गर्ने चलन रहेछ । त्यस गोठालाले स्वादिष्ट भोजन पेट भरि खाई भिक्षुहरूलाई यसरी सोध्न पुगेछ—

“भन्ते ! तपाईंहरूलाई सधैं यस्तै भोजन प्राप्त हुनेगर्छ ?”

यो कुरा सुनी गोठालाले विचार गर्‍यो—

“मैले कति कष्टपूर्वक काम गरी पसीना बगाई कमाउने गर्छु तर पनि यस्तो मीठो खाना पेट भरि खान पाउँदिन तर यी भिक्षुहरूलाई त काम नगरिकन नै चुपचाप बसी बसी नै यस्तो

मीठो खाना प्राप्त हुँदो रहेछ । म पनि भिक्षु नै बनी यस्तो मीठो भोजन सेवन गर्नुपयो । यति सोची उसले भिक्षुहरू समक्ष पुगी भिक्षु बन्ने इच्छा जाहेर गर्नु पुग्यो । उनको प्रार्थना स्वीकार गर्नु भई भन्तेहरूबाट उक्त गोठालालाई प्रव्रजित गरी उपसम्पदा पनि गरिदिनु भयो । उ पूरा भिक्षु बन्यो । भिक्षु बनिसकेपछि पालन गर्नुपर्ने सम्पूर्ण नियम पालन गर्दै आफु बस्ने विहारमा गर्नुपर्ने सफा सुगन्ध सम्बन्धि सबै कार्य गर्न थाल्यो । भगवान् बुद्धको अनुकम्पाबाट प्राप्त भएको भोजन सेवन गरी उसले लाभ सत्कार पनि प्राप्त गर्दै थियो । भिक्षु बनेको धेरै दिन नबिताउँदै उ मोटो घाटो, हृष्ट पुष्ट हुन थाल्यो । तर दिनहुँ भिक्षाटन जानुपर्ने कार्यले उक्त भिक्षुलाई त्यस भिक्षु जीवन देखि भर्को र वाक्क लाग्न थाल्यो । त्यसैले स्वतन्त्रपूर्वक पहिला जस्तै जीवन विताउने आशा राखी उसले चीवर वस्त्र त्यागी गृहस्थ बनी घर पुग्यो ।

घरमा गई पहिला जस्तै घाम पानी सहँदै पसिना बगाई गोठालो काम गरी खान थाल्यो । तर दिनहुँ जोतिएर काम गर्दा पनि पारिवारिक चिन्ताले नछोडे पछि केही हप्ताभित्र नै उ डुब्लाउन थाल्यो । मीठा मीठा खाना पनि खान पाएन । अनि उसले फेरि त्यागी बन्ने इच्छा गरी भिक्षु बन्न गए । भिक्षु बनेर पहिला जस्तै मीठो खाना खाँदै मोटो घाटो हुँदै गएपछि फेरी घरकी श्रीमतीको सम्भनाले पिरोल्न थाल्यो । भिक्षु जीवनको वैराग्य भावलाई त्याग्न मन लाग्यो । आफ्नो मनलाई बसमा राख्न नसकेका इन्द्रिय संवर नभएका त्यस भिक्षुले फेरि भिक्षु जीवन त्यागी गृहस्थी बन्न पुग्यो यही क्रम दोहऱ्याउँदै उसले ६ पटक सम्म भिक्षु बन्न पुग्यो । अरू भिक्षुहरूले पनि उसलाई काम लाग्ने मान्छे हो भन्ने विचारले भिक्षु बनाई दियो । मनलाई स्थिर राख्न नसकी मनको बसमा लाग्ने व्यक्ति भएको

कारणले भिक्षुहरूले उसलाई “चित्तहत्थ” अर्थात् चित्तको वसमा लाग्ने भनी नामाकरण गरिदियो ।

चित्तहत्थ भिक्षुलाई विहारको भिक्षु जीवन नरमाइलो लागी फेरि उ गृहस्थी भई घर फर्क्यो । केही महिना पछि उनकी श्रीमती गर्भवती भइन् । एकदिन उ खेतबाट घर फर्कदा उनकी गर्भवती श्रीमती वेसोमती तरिकाले सुतिरहेकी देख्यो । मुखबाट च्याल चुहाउँदै र नाकबाट सिंगान बगाई अर्धनग्न रूपमा सुतिरहेकी सुत्केरी हुने बेला भइसकेकी श्रीमतीलाई देखेर चित्तहत्थको मनमा वैराग्य भावना जाग्न थाल्यो । उनकी श्रीमतीको त्यस घिनलाग्दो रूपले चित्त हत्थलाई मसानमा फालिराखेको फुलिसकेको लासको सम्भना हुनथाल्यो । श्रीमतीको रूप देखी घृणा उत्पन्न भएको चित्तहत्थले चीवर वस्त्रको पोको च्यापेर यथासिघ्र घरबाट निस्क्यो । उ घरबाट चीवरको पोको च्यापी निस्केको दृश्य उनकी सासुले देखेकी रहिछ । उनी चित्तहत्थकै छिमेकी घरमा बसिरहेकी रहिछन् । खेतबाट घर पसेर केही छिनमा नै चीवर वस्त्रको पोको च्यापी घरबाट निस्केर छिटोछिटो विहारतर्फ गइरहेको ज्वाँई साहेबलाई देखी उनीले सोचन थालिन् ।

“मेरो छोरीसंग झगडा परेर ज्वाँई घरबाट निस्केको होला ।”

यति सोची उनी पनि छोरीको घरभित्र पसिन् । घरमा जाँदा उनीले पनि आफ्नी छोरी घिनलाग्दो रूप लिई लम्पसार परेर सुतिरहेकी देखिन् । यो दृश्य देख्ने बित्तिकै आमा चाहिले ज्वाँईले छोरी त्यागेर गएको कारण थाहा पाइन् । त्यसैले उनीले सुतिरहेकी छोरीलाई गाली गर्दै भन्न थालिन् -

“छोरी ! उठ । तिमी यसरी घिनलाग्दो तरिकाले सुतिरहेकी देखेर ज्वाँईले तिमीलाई छोडेर भिक्षु बन्न गइसक्यो ।”

यो कुरा सुनी छोरीचाहिले भनिन्-

“चुप लागनुस् आमा ! त्यो मान्छेको के ठेगान ? कति दिन नै भिक्षु भएर बस्न सक्छ र मलाई त्यागेर ? दुई तीन दिन पछि नै मलाई सम्झी फेरि घर फर्किहाल्छ नि ।”

चित्तहत्थले भित्री मनबाट नै अनित्य, दुःख र अनात्म त्रिलक्षण स्वभावलाई बुझी घर त्यागेर गएको कारणले उ बाटोमा नै स्रोतापन्न भइ सकेको रहेछ । यसरी उ निर्वाण मार्गको पहिलो खुडकिलो चढ्न सफल भइसकेको रहेछ । विहारमा पुगी भिक्षुहरू समक्ष भिक्षु बनाइदिन आग्रह गर्न थाल्यो । तर भिक्षुहरूले उसलाई भिक्षु बनाइदिन मान्नु भएन । उसको चञ्चल स्वभावलाई भिक्षु जीवन काम लाग्दैन भनी उसलाई भिक्षु नबनाउने विचार गरिसकेको रहेछ ।

तर चित्तहत्थले धेरै पटक अनुरोध गरेपछि भिक्षुहरूले उसलाई फेरि भिक्षु बनाइदिनु भयो । सातौं पटकमा भिक्षु भएपछि चित्तहत्थले आफ्नो मनमा लुकेर बसेका बाँकी रहेका क्लेशहरू सबै सफा गरेर निर्मूल पार्न सफल भए । त्यसैले उ अरहन्त भए ।

केहि दिनपछि भिक्षुहरूले चित्तहत्थलाई यसरी प्रश्न गर्न पुगेछ -

“तिमीलाई अहिले तिम्री श्रीमतीको सम्झना आएको छैन ? घर फर्कने समय आएको छैन ?” आदि आदि ।

ती भिक्षुहरूको प्रश्न सुनी भिक्षु चित्तहत्थले यसरी उत्तर दियो-

“म पहिले जस्तो व्यक्ति नठान । म अहिले सांसारिक बन्धनबाट मुक्त भइसकेको छु । घरमा बारम्बार फर्केर जान मनलाग्ने डोरीलाई मैले काटि सकें ।”

भिक्षु चित्तहत्थको कुरा सुनी अरू भिक्षुहरू अकमकिए । उनीहरू भगवान बुद्ध समक्ष पुगी भन्न गए-

“भन्ते ! चित्तहत्थ भिक्षुले आफु अरहन्त भइसकेको घोषणा गर्दै भूठो कुरा गरिरहेको छ ।” चित्तहत्थलाई भिक्षुहरूबाट यस्तो आरोप सुन्नुभएपछि भगवान् बुद्धले उनीहरूलाई यसरी भन्नुभयो—

“भिक्षुहरू ! चित्तहत्थको चित्त पहिला त चञ्चल थियो । अज्ञानता र धर्मज्ञानको अभाव थियो उसमा । तर अब उ पहिला जस्तो अज्ञानी छैन । अब उ बोध भइसक्यो । उसमा पुण्यफलको आशा र पापकर्म गर्ने चेतना बाकी रहेको छैन । उ अरहन्त र निष्कलंक व्यक्ति भइसकेको छ ।” ♦

(साभार- धम्मपद अर्थकथा)

बुढो नभएसम्म भलो हुने गुण धर्म

एकदिनको कुरा हो । बुद्धसमक्ष एकजना विद्वानले यसरी प्रश्न सोधेछ- “गौतम ! आफू बुढो नभएसम्म आफ्नो भलो हुनका लागि के गर्नु पर्दोरहेछ ।” बुद्धको उत्तर थियो- बुढो नभएसम्म आफ्नो भलो चाहने व्यक्ति शील सदाचार गुणले सम्पन्न हुनुपर्दछ । अर्थात् बानी व्यहोरा राम्रो हुनु नै बुढो नभएसम्मका लागि भलोहुने गुण हो ।

पालि साहित्य (संयुक्त निकाय) मा व्याख्या गरिय अनुसार जीवन सुखमय बनाउनका लागि शील आचरण र चरित्र राम्रो हुनुपर्छ । नैतिकवान हुनु, दृष्टि सोभ्रो र पवित्र हुनु, घमण्डी नबन्नु, आफूमा नभएका गुणहरूलाई पनि आफूमा भएको जस्तोगरी भूटो आडम्बरी नदेखाउनु, अरूलाई बाधा नपर्ने गरी बाँच्न सक्नु, अरूको विश्वास पात्र बन्न सक्नु अर्थात् छलकपटी नबन्नु र कोमल स्वभाव हुनु आदि सबै शील सदाचारमा समाविष्ट गुणहरू हुन् । मानिसको व्यक्तित्व पनि यी गुणहरूमा आधारित हुन्छन् ।

माथि उल्लेख गरिएका नैतिक गुणहरू मध्ये बाट केही अंश भए पनि मानिसहरूमा समावेश होस् भन्ने मनसाय र

उद्देश्य राखेर नै संघ-संस्थाहरू स्थापना गुरेर धर्म प्रचार गर्ने गरिन्छ । यसको लागि संघ-संस्थाका पदाधिकारीहरूमा पनि ती राम्रा नैतिक गुणहरू मध्ये केही गुणहरू (महत्त्वकाक्षी भावना नहुनु, मादक पदार्थ सेवन नगर्नु, घमण्ड नबन्नु र आफ्नो मात्र प्रभुत्व जगाउन नखोज्नु) समावेश हुनु आवश्यक देखिन्छ । यी बाहेक धर्म प्रचारका अरू माध्यमहरू प्रवचन, पूजाआजा र पुस्तक प्रकाशन आदि पनि अभिन्न अंग हुन् । यसका अतिरिक्त बुढो नभएसम्म आफ्नोभलो चाहने हो भने बुद्धले बताउनु भएको शिक्षा सदाचारी बन्नुलाई कदापि बिर्सनु हुँदैन । धर्म प्रचारको ठोस माध्यम मालिक बनेर होइन, सेवक बनी कार्य गर्नुलाई मानिन्छ ।

बुद्धको धर्म भन्नु नै खास गरी वर्तमान जीवनलाई कलंक रहित बनाई निर्वाह गरेर बस्ने जीवन पद्धति हो । यसैले बुद्धको शिक्षा र उपदेशलाई मरिसकेपछि सुखी हुनका भनी ठान्नु मूर्खता ठहरिनेछ, किनभने वर्तमान जीवन सुखी र सफल नभएसम्म भविष्य उज्ज्वल हुन सक्दैन । त्यसैले यसको लागि मानिसको जीवन चरित्र, बानी, व्यहोरा र रहन सहन राम्रो हुनु अनिवार्य देखिन्छ । रहन सहन राम्रो हुनु भनेको विलासी जीवन बिताउन सक्नुलाई भनिएको होइन । राम्रो आचरण सहितको राम्रो बोलि वचन भएजस्तै निःस्वार्थ र शुद्ध चित्तले काम गर्न सक्नुलाई भनिएको हो । त्यसैले बुद्धले शीलचरण राम्रो हुनुपर्छ भन्ने कुरामा जोड दिनुहुँदै आध्यात्मिक शक्ति नै नैतिक बलमा निहित भएको कुरा बताउनु भएको छ ।

आज काल त शील सदाचार भन्नु नै पञ्चशील प्रार्थना गर्नु हो भन्नेमा सिमित रही त्यसलाई पालना गर्ने कार्यतिर ध्यान दिएको देखिन्दैन । त्यसैले शील विषयमा अझ विस्तृत अध्ययन र चर्चा गरौं ।

शील भनेको नराम्रो काम नगर्नु मात्र होइन र र काम गर्नु मात्र पनि होइन । यसको अतिरिक्त आफू-आफूमा व्याप्त रहेको संकीर्ण विचारधारालाई त्यागी आफ्नो मनलाई शुद्ध पार्नु पनि हो । अनि मात्र सबैको भलाइ हुनेछ । यही सन्दर्भमा चीनको एउटा घटना उल्लेख गर्न चाहन्छु ।

एकजना चिनिया भिक्षु तावालिङ्ग रूखको हाँगामा आसन जमाइ ध्यान गरिरहने उल्लेख गर्न चाहन्छु । एकजना दार्शनिक पो-चु-ई (वर्तमान जीवनबाट टाढा रहेको परलोक र यो किन कसरी निर्माण भयो आदि विषयमा चिन्तन गरिरहने) तावालिङ्ग भिक्षुलाई देखेर “खतरा ! खतरा !!” भन्दै कराउन थालेछ । यस शब्दलाई सुन्ने बित्तिकै रूखमाथि बसिरहेको भिक्षुले पनि खतरा ! खतरा !! भन्दै कराउन थाल्यो । अनि दार्शनिकले आश्चर्य मान्दै सोधेछ- “होइन, हामी जमीनमा बस्नेहरू त त्यसैपनि सुरक्षित छौं नि ! हामीलाई यहाँ कुनै खतरा नै छैन । तिमी रूखमाथि बसिरहेकोले तिमीलाई मात्र खतरा भएको छ । उल्टो तिमीले मलाई खतरा भन्दै किन गिज्याउँछौं हँ ?”

रूखमाथिको भिक्षुले भन्न थाल्यो- रूखमाथि बस्नेलाई भन्दा रूखमुनी बस्ने व्यक्तिलाई रिंगटा लागेको देखियो । त्यसै ले जसको ध्यानसमाधि बलियो हुन्छ, उसलाई जहाँ बसेपनि खतराको अनुभव हुँदैन र उ जहाँ बसेपनि सुरक्षित नै हुनेछ । किनभने उसको मन स्वच्छ र पवित्र हुन्छ । तर जब मानिस चेतना हीन हुन्छ, उसको ज्ञान परिपक्क हुने छैन । त्यो व्यक्ति रूखमाथि त के ढुङ्गाको गुफाभित्र लुकेर बसेपनि सुरक्षित हुनेछैन ।

यसरी रूखमा बसेर निर्भिक र सत्य कुरा गर्दैरहेको भिक्षुलाई देखेर दार्शनिक पो-चु-ई छक्क पर्दै भिक्षुसँग प्रश्न सोध्यो- तपाईं को हुनुहुन्छ ? भिक्षुले भन्यो- “म बुद्धको शिक्षा

प्रचारक भिक्षु हूँ ।” दार्शनिक- “त्यसो भए बुद्धको मूल शिक्षा के रहेछ ? मलाई पनि बताउनु होस् ।”

भिक्षु- “लौ त ध्यान दिएर सुन्नुहोस् । नराम्रो काम नगर्ने, असल कामको अभ्यास गर्ने र आफ्नो चित्तलाई शुद्ध पार्दै जाने । यही नै बुद्धको मूल शिक्षा हो ।”

दार्शनिक पो-चु-ई निराश हुँदै भन्न थाल्यो- त्यो कुरा त भर्खर तीन वर्ष बालकलाई पनि थाहा छ । यस्तो पनि बुद्ध शिक्षा हुन्छ । भिक्षुले भन्यो- तीन वर्ष देखि सय वर्ष बुढोले समेत थाहा पाएका यी तीन कुरालाई आफ्नो जीवनमा अभ्यास गर्ने व्यक्तिहरू कति जना छन् त ? धेरै कम मात्र छन् भने पनि केही फरक पर्दैन ।

दार्शनिकले विचार गरेर भन्यो- अहो ! बुद्धको मूल शिक्षालाई बुझ्न त सजिलो रहेछ । बुझ्ने जस्तै शिक्षालाई पालन गर्नेहरू त धेरै नै कम रहेछन् । किनभने यस शिक्षालाई बुझ्न सजिलो भए जस्तो पालन गर्ने कार्य मामुली रहेनछ । भन्न सजिलो गर्न गाऱ्यो भनेको यही रहेछ । ♦

Dhamma.Digital

खराब मान्छे अलल मान्छे बन्यो

मानिस असल मान्छे बनाउने भन्ने चाहना र इच्छा थियो बुद्धको । तर मानिस असल बन्नको लागि उसमा मनुष्यत्व हुनु अत्यावश्यक छ । अर्को अर्थमा भन्ने हो भने एक असल मानिसमा अहंपना दानवता र घमण्डी स्वभाव हुनुहुन्न । त्यतिमात्र होइन उसमा क्रोधी स्वभाव र आफूमात्र खाने लगाउने नियत राखी मौका छोप्ने स्वार्थी भाव पनि हुनु हुन्न । असल मानिस बैर गुणी पनि हुनु हुँदैन एउटा मानिसमा मानवता रहन सकेन भने उ दानव (राक्षस) बन्न पुग्छ ।

रङ्गी चङ्गी फूलको विरूवा भकमक्क भएको रमणिय बगैँचा जस्तो राम्रो र स्वच्छ स्वभाव भएका मानिसहरूले भरि एको मानव समाज बनोस् भन्ने बुद्धको इच्छा थियो । बुद्धको यस्ता शुद्ध व्यक्तिहरूको समुदाय निर्माण गर्नका लागि त मानिसहरूले संस्कार स्वच्छ भई उनीहरू कुसंस्कारबाट मुक्त हुन सक्नु पर्दछ । तर तुफानी हावा र हुरी बतास आएर बगैँचाका सुन्दर फूलहरू नाश गरे जस्तै एकजना दानव शोषक मानिसले शान्त स्वभाव भएको मानव समाजलाई नै नाश गरी अशान्त वातावरण ल्याई दिने गर्दछ । यस कुरालाई स्पष्ट पार्नका लागि बुद्धकालिन घटनाको चर्चा गर्न चाहन्छु ।

अलउ भन्ने प्रान्तमा आलवक नाम गरेको एक प्रभावशाली व्यक्ति रहने गर्थ्यो । ऊ धनी मात्र होइन शक्तिशाली पनि थियो । त्यस प्रान्तको मुखिया, जस्तै भएर रहने गर्थ्यो ऊ । त्यहाँका मानिसहरू उसको आदेश अनुसार चल्नु पर्थ्यो । क्रोधी स्वभावले गरेर आलवकलाई उसको स्वभाव अनुसार सबैले उसलाई आलवक राक्षस भनी चिन्ने गर्थ्ये । उसको राक्षसी स्वभावले गरेर अलउ निवासी जनताले शान्ति सुख गुमाएका थिए । उनीहरूले मात्र होइन आलवकको परिवारले पनि शान्ति र सुखको अनुभव गर्न पाएका थिएनन् ।

एकपटक गौतम बुद्ध धर्म प्रचारार्थ अलउ प्रान्तमा जानुभयो । बुद्धको दर्शन पाउने बित्तिकै त्यहाँका मानिसहरू बुद्ध समक्ष आई यसरी प्रार्थना गर्न थाले— “भो सास्ता ! तपाईं महान करूणावान पवित्र व्यक्ति हुनुहुन्छ । तपाईं पुरिसदम्म सारथी अर्थात् क्रोधी र दानवी स्वभावका मानिसलाई दमन गर्नु हुने सारथी हुनुहुन्छ । हाम्रो गाउँमा आलवक नाम गरेको अति क्रोधी व्यक्ति हुनुहुन्छ । हामी उक्त घमण्डी शोशकको अधिनमा रहन बाध्य भएका छौं । त्यसैले हामीले शान्तिको अनुभव गर्न पाइरहेका छैनौं । अतः कृपा राखी तपाईंले आफ्नो मैत्री र करूणाको बल प्रयोग गर्नुभई आलवकलाई उसको राक्षसी स्वभाव र कुसंस्कारलाई बदली शान्त पार्नु भएमा हाम्रो ठूलो उपकार हुनेछ ।” उनीहरूको यस्तो बित्ति सुनी बुद्धले यसरी विचार गर्नुभयो—

“आलवकको राक्षसी स्वभाव र संस्कार बदल्ने हो वा होइन, उसले मेरो कुरा बुझ्न सक्ने हो वा होइन ? मैले पहिला उसको कुरा मानेपछि अवश्य पनि उसले मेरो कुरा मान्नेछ । मेरो कुरा सुने पछि उसको स्वभाव नरम हुनेछ । उसको भलो सोचेर भएपनि म उसको निवास स्थानमा जानुपर्ला । मैले

राजदरवार त्याग गरेको दिन देखि र बुद्धत्व प्राप्त गरिसकेपछि अहिलेसम्म जतिपनि काम र कुरा गरें ती सबै अरूको भलो र हित सोचि मैत्रीपूर्ण व्यवहारले नै गर्दै आएको छु । मेरो मैत्री करूणा यदि सत्य र सही छ भने त्यही सत्य वचन र मैत्री बलको कारणले अवश्य पनि आलवकको क्रोधी स्वभाव र संस्कार बदलियोस् । उसको कडा स्वभाव नरम भई उसले राक्षस स्वभाव त्यागि असल व्यक्ति बन्न सकोस् । यस्तो हुन सकेमा त्यहाँका मानिसहरूमा शान्त वातावरण छाउने छ ।

यसरी आत्म विश्वासका साथ आफ्नो शुद्ध मैत्री स्वच्छ छवि भएको चरित्रलाई साक्षी राखी गौतम बुद्ध आलवक भवनमा जानु भयो । त्यस बेला आलवक घर बाहिर गइरहेको थियो । त्यसैले ढोका बन्द थियो । बुद्धले ढोका घच्चच्याउन भयो । आलवकको श्रीमतीले ढोका खोली सोध्न थालिन्— तपाईं को हुनुहुन्छ । “तपाईं के कामको लागि आउनु भएको होला ?” बुद्धले भन्नु भयो— “म बोध भइसकेको व्यक्ति हुँ । त्यसैले मलाई बुद्ध मानिन्छ । म यहाँ आलवक महाशयलाई भेट्नको लागि आएको हुँ ।”

बुद्धको कुरा सुनी आलवकको श्रीमतीले भनिन्— अहो ! तपाईं बुद्ध हुनुहुन्छ ? आलवक त ज्यादै क्रोधी र राक्षसी स्वभावको हुनुहुन्छ । त्यसैले तपाईं यहाँ नबस्नुस् जानुस् । उसले तपाईंलाई बाँकी राख्दैन ।”

बुद्धले भन्नु भयो— “म उहाँकै हित र भलोको लागि नै यहाँ आएको हुँ । उहाँले मलाई केही पनि बिगार गर्नेछैन । उहाँ नआउन्जेल मलाई यहाँ बस्न दिनुस ।”

आलवकी श्रीमतीले बुद्धलाई स्वागत गरी भित्र लगिन् र बुद्धको तर्फबाट धर्मको कुरा सुन्ने जिज्ञासा राख्दै प्रार्थना गरिन् ।

बुद्धले उनको प्रार्थना स्वीकार गर्नुहुँदै धर्मदेशना गर्नु

भयो—“जीवन सुखमय पार्नका लागि मनमा पीर हुनुहुन्न । अर्काको अधिनमा बस्नु पर्दा एक प्रकारको दुःखले सताउने गर्दछ । तर परस्पर प्रेम, माया र सहानुभूति रहन सकेको खण्डमा जीवनमा अनौठो आनन्दको अनुभव हुने गर्छ ।”

त्यही बेला आलवक आइपुग्यो त्यहाँ । बुद्धको उपदेश सुनिरहेकी उसकी श्रीमती एकाएक भस्किएर डराउँदै भित्र भागिन् । आलवक बुद्ध समक्ष आइपुग्ने बित्तिकै खूब रिसाउँदै आदेश दिन थाल्यो— “बाहिर जाऊ यहाँबाट” बुद्धले विचार गर्नुभयो— “अहिले यस्को हुकुम मान्ने पर्छ । अनि मात्र यसको हृदय पग्लिनेछ ।” त्यति विचार गर्नुहुँदै केही नभनीकन बुद्ध त्यहाँबाट उठेर खुरू खुरू बाहिर निस्कनु भयो । बुद्ध बाहिर निस्कने बित्तिकै आलवकले सोचन थाल्यो— “यत्रो ठूलो व्यक्ति मैले भन्ने बित्तिकै आज्ञा शिरोपर गर्दै बाहिर निस्क्यो यो त ।” उसको कठोर मनमा केही नरमीपनाले ठाउँ लियो । अनि आलवकले बुद्धलाई जाँच गर्ने उद्देश्यले फेरि आदेश दिदै भन्न थाल्यो— “ए श्रमण ! आउ भित्र बस यहाँ । बुद्धले आलवकको दोस्रो पटकको आदेशलाई पनि सहर्ष पूर्वक स्वीकार गर्नुहुँदै खुरु खुरु भित्र पस्नु भयो । यसरी आदेश दिने क्रमलाई आलवकले ३ पटक सम्म प्रयोग गरिसके सम्म बुद्धले स्वीकार गर्नु भयो । जब चौथो पटक पनि आलवकले आदेश दिन थाल्यो, तब बुद्धले उसको यस आदेशलाई नकार्नु हुँदै भन्नु भयो— “तिम्रो यो आदेश दिने क्रम अति हुन थाल्यो । त्यसकारण अब म बाहिर जानेछैन । तिमिले के गर्न मन लाग्छ गरेर देखाउ ।”

बुद्धको यस्तो कुरा सुनी आलवक भस्कियो । उसले सोचन थाल्यो— मेरै घरमा आई मलाई यस्तो भन्न सक्ने यो व्यक्ति मामुली खालको पक्कै पनि होइन । पक्कै पनि कुनै अदृश्य शक्ति भएको मानिस हुनुपर्छ यो । राम्रो व्यक्तित्व

भएको यस व्यक्तिलाई मैले केही प्रश्न सोध्नु ठीक हुनेछ ।”
यही विचार गर्दै उसले भन्न थाल्यो— “भो श्रमण गौतम !
मैले केही प्रश्न राख्न चाहन्छु यहाँ समक्ष ।” प्रश्न यसरी छ—

- १) मानिसको उत्तम धन कुन हो ?
- २) कुन चाँहि अभ्यास गरेको खण्डमा सुख हुन्छ ?
- ३) सबभन्दा उत्तम रस कुन हो ?
- ४) कसरी जीवन बिताए जीवन उत्तम हुनेछ ?

बुद्धले यी प्रश्नको उत्तर यसरी दिनुभयो—

- १) मानिसको उत्तम धन श्रद्धा हो ।
- २) धर्म अभ्यास गरेको खण्डमा सुख हुन्छ ।
- ३) रसहरू मध्ये उत्तम रस सत्य हो ।
- ४) प्रज्ञायुक्त जीवन सर्वोत्तम छ ।

आलवकले फेरी प्रश्न गर्‍यो— “श्रद्धा भनेको के हो ?”
बुद्धको उत्तर— “मन प्रसन्न र कोमल हुने अवस्थालाई श्रद्धा
भनिन्छ । तपाईंमा श्रद्धा नै छैन । श्रद्धा भएको भए आफ्नो
घरमा आएको पाहुना प्रति मन प्रसन्न हुनु पर्ने हो तपाईंको ।
त्यति मात्र होइन आफ्नो पत्नी प्रति स्नेह र माया रहनु पनि
श्रद्धा नै हो । जे होस मन आनन्द हुने अवस्था नै श्रद्धा हो ।

धर्म अभ्यास भएको खण्डमा सुख हुनेछ । तर तपाईंमा
धर्मको अभ्यास नै छैन । यदि तपाईंमा धर्म भएको भए यस्तरी
क्रोधी स्वभाव तपाईंमा हुने नै थिएन । तपाईं यहाँ आउने
वित्तिकै तपाईंकी श्रीमती डराएर भित्र भागिन् । तपाईं आउनु
भन्दा पहिले उनी मेरो सामु आनन्दसँग धर्म देशना सुनिरहेकी
थिइन् । तपाईंको धर्मको अभ्यास खोइ ? यदि तपाईंमा धर्म
अभ्यास भएको भए तपाईं बाहिरबाट घर भित्र आउने
बेलामा मुसुमुसु हाँस्दै तपाईंलाई स्वागत गर्नु पर्ने हो उनीले ।
तर तपाईं आउने वित्तिकै तपाईंकी श्रीमती डराउँदै भित्र भाग्नु

परेको कारणले तपाईंमा धर्म अभ्यास नभएको प्रष्ट देखाइरहेको छ । के यस्तो जीवनलाई राम्रो र हिंसी परेको भन्न मिल्छ ?

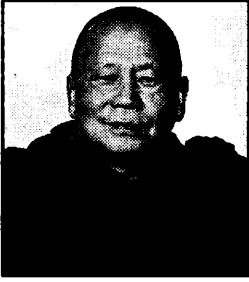
तपाईंमा सत्यता नै नभएको कारणले तपाईंको जीवनमा रस पनि छैन । प्रज्ञा पनि छैन । त्यसैले तपाईंको व्यवहारमा नरमीपना पनि छैन । शान्त स्वभाव नै छैन तपाईंमा । जनताले तपाईंसामु मात्र आदर र सम्मान देखाउँछन् । तर तपाईंको पछिल्लिर के भन्छन् उनीहरूले थाहा छ तपाईंलाई ? मुख पछाडि पनि आलवक राम्रो स्वभावको मानिसको व्यक्ति हो भनेको सुन्न पाउनु मात्र सुखकर कुरा हो । तर तपाईंको मुख पछाडि आलवकल त ज्यादै क्रोधी र घमण्डी स्वभावको छ भन्ने चर्चा चलिरहनु भएको हिंसी भएको कुरा होइन नि ।

यी कुरा सुनिसकेपछि आलवकको संस्कार बदलियो । उसले बुद्ध समक्ष गई भन्न थाल्यो- “भो श्रमण गौतम ! तपाईं त म प्रति कृपा राख्नु भई मेरो घरमा आउनु भएको व्यक्ति हुनुहुन्छ । यस्ता गुणधर्मले भरिएको ज्ञानका कुराहरू मैले कहिले पनि सुन्न पाएको थिएँन । राम्रै भयो । आइन्दा म क्रोधी बन्ने छैन । मेरो संस्कार बदलिसक्यो अब । आजदेखि मैले कसैलाई दुःख दिने काम गर्दिन । त्यति मात्र होइन म गाउँ-गाउँमा गएर तपाईंको धर्म प्रचार गर्नेछु र मेरो हृदय बदलिएको र आफू ज्ञानी र असल व्यक्ति भइसकेमो कुरा पनि बताउने छु ।

त्यस दिन देखि त्यहाँको वातावरण शान्त बन्यो । त्यहाँका मानिसहरूले शान्तिको अनुभव गर्न पाए । ♦

लेखकका प्रकाशित अन्य पुस्तकहरू

१. नेपाल चीन मैत्री २. बौद्ध दर्शन ३. बुद्ध र व्यवहारिक धर्म ४. पञ्चशील ५. शान्ति ६. नारी हृदय ७. पेरिकेङ्ग स्वास्थ्य निवास ८. बौद्ध संस्कार (दु.सं.) ९. बौद्ध जगत्मा स्वास्थ्य सेवा (दु.सं.) १०. निरोगी ११. बुद्धको विचारधारा १२. मैले बुझेको बुद्धधर्म १३. बौद्ध नैतिक शिक्षा (भाग १) १४. बौद्ध ज्ञान १५. बुद्ध र बुद्धधर्मको संक्षिप्त परिचय १६. धर्म चिन्तन १७. बौद्ध ध्यान (विपस्यना ध्यान) १८. सम्यक् शिक्षा (भाग १) १९. आर्यसंस्कृति २०. आर्यशील र आर्य मार्ग २१. सम्यक् शिक्षा (भाग २) २१. सम्यक् शिक्षा (भाग ३) २३. निन्दाबाट बच्ने कोही छैन २४. बुद्धकालीन प्रजातन्त्र र समाजवाद २५. नारीहरूमा पनि बुद्धि छ २६. बुद्धकालिन संस्कृति २७. बुद्धकालिन संस्कृति र परिस्थिति २८. पहिलो गुरु को हुन् ? (तृ.सं.) २९. बुद्धको संस्कृति र महत्त्व ३०. क्षान्ति र मैत्री (अनु. वीर्यवती) ३१. धर्म र हृदय ३२. बोध कथा र बौद्ध चरित्र ३३. कर्म र कर्मफल (अनु. भिक्षु संघरक्षित)	३४. भिक्षु जीवन (अनु. भिक्षु संघरक्षित) ३५. दश संयोजन (अनु. भिक्षु संघरक्षित) ३६. २१ औं शताब्दिमा बुद्धको शिक्षा किन ? ३७. चित्त शुद्ध भए जीवन उज्ज्वल हुनेछ ३८. धर्म जीवन जिउने कला ३९. बुद्धको जीवनोपयोगी शिक्षा ४०. नक्कली देउता ४१. बुद्ध र बुद्धको धर्म ४२. समाजको लागि बुद्धको शिक्षा ४३. मानिसलाई असल बनाउने बुद्धको शिक्षा ४४. व्यवहारिक प्रज्ञा (अनु. भिक्षु संघरक्षित) ४५. अमूल्य धन (अनु. भिक्षु संघरक्षित) ४६. बुद्धको चमत्कार ४७. दीर्घायु हुने उपाय ४८. नेपालमा थेरवादी बुद्धधर्मको भविष्य (प्रथम भाग) ४९. धर्मप्रचार ५०. नेपालमा थेरवादी बुद्धधर्मको भविष्य (दोश्रो भाग) ५१. बुद्धधर्म र संस्कृति ५२. असल शिक्षा (भाग १) ५३. बुद्ध र संस्कृति ५४. असल शिक्षा (भाग २) ५५. धर्म र आचरण ५६. धर्म र ज्ञानको शिक्षा ५७. ज्यानमारा असल मान्छे बन्थो ५८. धर्म उपदेश भाग १,२ ६०. पेड्चिङ्ग स्वास्थ्य निवास र मेरो चौथो चीन भ्रमण ६१. असल शिक्षा (भाग-३) ६२. असल शिक्षा (भाग-४) ६६. असल शिक्षा (भाग-५,६,७) ६७. धर्म मरेको छैन ६८. असल शिक्षा (भाग-८) तपाईंको हातमा

भिक्षु अश्वघोषको संक्षिप्त जीवनी

- जन्म मिति : १८ मई १९२६ ललितपुर वकुबहाल
पिताको नाम : चन्द्रज्योति शाक्य
माताको नाम : लक्ष्मी माया शाक्य
गृहस्थीनाम : बुद्ध रत्न शाक्य
प्रव्रज्या : १६ वर्षमा कुशीनगरमा सन् १९४४
उपाध्याय गुरु : चन्द्रमणि महास्थविर, बर्मा
अभिभावक गुरु : भिक्षु अमृतानन्द महास्थविर
उपसम्पदा : सन् १९४९, मे महिना श्रीलंकामा
गतिविधि : समाजसेवा, बौद्ध जागरण प्रवचन, बहुजनहितको शिक्षा प्रचार गाउँ गाउँमा युवा वर्गमा । विशेषरूपमा वर्तमान जीवन सुधारेर शान्त वातावरण बनाउन । ८० भन्दा बढी पुस्तकको लेखक, नेवारी र नेपाली भाषामा
प्रधान सम्पादक : धर्मकीर्ति मासिक पत्रिका
संस्थापक : संघाराम भिक्षु तालिम केन्द्र र ध्यानकुटी विहार, बनेपा
धर्मानुशासक : धर्मकीर्ति अध्ययन गोष्ठी, स्वयम्भू ज्ञानमाला भजन खलः र युवा बौद्ध समूह काठमाडौं, आनन्द भुवन विहार
अध्ययन-बुद्धधर्म : श्रीलंकामा ८ वर्ष, भारतमा ८ वर्ष
भ्रमण : श्रीलंका, म्यान्मार, थाईल्याण्ड, मलेशिया, मंगोलिया, चीन, भूटान, मण्डन, रुस, जर्मन, जापान

वि.सं. २०४८ मा चीनमा संसदीय प्रतिनिधि मण्डलको सदस्य, सन् १९९५ एशियन शान्ति सम्मेलन जापानमा सहभागी, सन् १९९७ मा अन्तर्राष्ट्रिय धार्मिक सम्मेलन U.S.A., सन् १९९८ मा संघ सम्मेलन अन्तर्राष्ट्रिय बुद्धको ज्योति सम्मेलन क्यानडा, बर्मा सरकारबाट अगममहासद्धम्म ज्योतिक धज पदवी प्राप्त ।